

UPUTNICE I PRIRUČNIK ZA OBUKU ZA EUROPU

Sloboda izražavanja, zakon o medijima i novinarska kleveta

MLDI

Media Legal
Defence Initiative

International
Press
Institute

UPUTNICE I PRIRUČNIK ZA OBUKU ZA EUROPU

Sloboda izražavanja, zakon o medijima i novinarska kleveta

International
Press
Institute

Svibanj 2015

Ovaj priručnik je pripremio Dr Richard Carver, Oxford Brookes University, za niz radionica o zakonu o kleveti za odvjetnike i novinare u Europi pod pokroviteljstvom Media Legal Defence Initiative i International Press Institute. Izradu priručnika potpomogli su fondovi Europske komisije i zaklada Otvoreno društvo.

Ovaj je proizvod licenciran preko slobodne softverske licence Creative Commons Attribution-Non Commercial 4.0 International License. To znači da ga možete slobodno koristiti, podijeliti i prilagoditi sve dok označite autorska djela, navedete poveznicu za licencu i napravite napomenu u slučaju promjena. Svaka podjela ili promjena mora biti u neprofitne svrhe i dostupna pod istim 'share alike' uvjetima. Svi uvjeti licence mogu se naći na <http://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/legalcode>.

This training manual was supported by co-funding from the European Commission, under its European Centre for Press and Media Freedom pilot programme, and by a grant from the Foundation Open Society Institute in cooperation with the Program on Independent Journalism of the Open Society Foundations.

SADRŽAJ

UVOD: KAKO KORISTITI OVAJ PRIRUČNIK	5
<i>Riječ-dvije o definicijama</i>	6
1. SLOBODA IZRAŽAVANJA: TEMELJNA NAČELA I IZVORI	9
<i>Zbog čega je sloboda izražavanja važna?</i>	10
<i>Sloboda izražavanja i sloboda medija</i>	11
<i>Ograničenja slobode izražavanja</i>	12
2. KLEVETA	17
<i>Što je kleveta?</i>	17
<i>Krivična kleveta</i>	18
<i>Građanska kleveta</i>	20
<i>Može li istinita izjava biti uvredljiva?</i>	20
<i>Izražavanje mišljenja</i>	22
<i>Postoji li pravo na ugled?</i>	22
<i>Što je pravi način odnošenja prema kleveti?</i>	23
3. KLEVETA I JAVNA RASPRAVA	25
<i>Kritika javnih dužnosnika</i>	25
<i>Zaštita političkog govora</i>	28
<i>Parlamentarni imunitet (imunitet neodgovornosti) i izvještavanje o stavovima iznesenim u parlamentu</i>	29
<i>Privatnost javnih osoba</i>	30
<i>Vrijeđanje institucija</i>	31
<i>Mediji kao javni čuvari demokracije</i>	33
<i>Vjerska kleveta</i>	35

4. VRSTE KLEVETNIČKOG SADRŽAJA	37
<i>Mišljenja vs. (protiv) činjenice</i>	37
<i>Humor</i>	38
<i>Izjave drugih</i>	39
5. KLEVETNIČKI SLUČAJEVI NA SUDU	43
<i>Obrana u slučajevima tužbe za klevetu</i>	43
<i>Čiji je teret dokazivanja?</i>	44
<i>Zaštita tajnih izvora</i>	45
<i>Pravni lijek/kazne</i>	46
<i>Kako primijeniti međunarodni zakon o ljudskim pravima u nacionalnom sudstvu?</i>	48
<i>Što je sa sudskom praksom drugih pravosudnih sustava?</i>	50
6. UPOTREBA OVOG PRIRUČNIKA	53
<i>Pedagogija i obrazovanje odraslih</i>	54

UVOD: KAKO KORISTITI OVAJ PRIRUČNIK

Ovaj priručnik je napravljen za praćenje radionice za obuku o klevetanju, namijenjene odvjetnicima i novinarima u jugoistočnoj Europi. On sadrži izvore i popratni materijal koji pomažu instruktorima u pripremi i sudionicima u razumijevanju problema o kojima se govori.

Sudionici radionice su novinari i medijski radnici – za njih je radionica mogućnost da se informiraju o temeljnim načelima koja leže iza zakona o kleveti – te odvjetnici, koji će ujedno moći vježbati sudsku strategiju u slučaju tužbi za klevetu protiv njihovih stranaka.

Što se tiče pravnih polaznika radionice pretpostavlja se da su kvalificirani i sposobni odvjetnici s iskustvom u sporovima, ali ne nužno sa znanjem o medijima, slobodi izražavanja ili o zakonu o ljudskim pravima.

Svrha ovog priručnika je trojaka:

- Predavači mogu koristiti ovaj priručnik za pripremu prezentacija. Priloženi materijal je dovoljan za održavanje dvodnevne prezentacije o europskom zakonu o kleveti (premda ne sadrži materijal specifičan za svaku zemlju). Planovi i materijali radionice za obuku (powerpoint prezentacije i brošure) pridruženi su ovom priručniku.
- Sudionici mogu koristiti ovaj priručnik da se pripreme za radionicu. Iskustvo iz pedagogije odraslih osoba je pokazalo da je najdjelotvornije učenje ono koje je usmjereno na razvoj i vježbanje sposobnosti umjesto pokušavanja prenošenja znanja. Što su sudionici bolje upoznati s nekim od ovdje navedenih općih načela, vježbe će biti učinkovitije.
- Priručnik omogućava sudionicima da ga koriste kao vodič *nakon* radionice. On sadrži smjernice i fusnote o sudskim predmetima koji će biti korisni za razumijevanje načela zakona o kleveti i pripremu pravnih sporova u budućnosti.

Riječ-dvije o definicijama

Ova radionica se bavi **klevetom**. To je opći pravni naziv koji se odnosi na nezaslužno podrivanje ugleda osobe. U nekim pravnim sustavima naziv kleveta se dijeli na **tiskanu klevetu (libel, eng.)** i **usmenu klevetu (slander, eng.)**. Prvi naziv se odnosi na tiskanu klevetničku izjavu, bilo u pisanom obliku ili bilo kojem drugom obliku širenja informacija. Usmena kleveta (*slander, eng.*) se odnosi na klevetu koja je privatno izrečena i koja nije ostala sačuvana u bilo kojem obliku.

Tijekom rada ove radionice koristit ćemo izvorni naziv kleveta, osim u slučajevima kada je posebno spomenuta u statutima, presudama ili pravosudnim sustavima koji koriste alternativni naziv.

Uvreda (ili **desacato** u poznatom španjolskom obliku) je pojam koji se javlja u nekim zakonima. Odnosi se na "klevetu" usmjerenu na službene ustanove (recimo kraljevsku kuću), simbole (primjerice zastave ili oznake) ili institucije (države ili zakonodavna tijela). Uvreda ne spada u prihvaćenu međunarodnu definiciju zaštite reputacije ali, kako se u mnogim zemljama ona tretira kao oblik klevete, govorit ćemo o njoj.

Određeni moderni pravni sustavi sadrže i kaznena djela izvedena iz dvaju rimskih pravnih pojmova: **iniuria** (uvreda riječima, verbalna uvreda op.pr.) i **calumnia** (objavljena uvreda, op.pr.), i oba pojma se odnose na iznošenje nedokazanih optužbi protiv određene osobe.

Neki pravni sustavi imaju koncept **grupne klevete**, posebno u odnosu na vjerske skupine. Premda ćemo pokazati da ovaj pristup, kao ni uvreda, ne spada u legitimno korištenje tužbi zbog klevete – grupa ne može imati ista pravo na dobar glas kakvo ima pojedinac – i o tome će biti riječi u radionici.

Kazneno djelo klevete opisuje situaciju kada je kleveta kazneno djelo po kaznenom zakonu države. U tom slučaju, državni odvjetnik podiže optužnicu zbog navodne klevete i sudski proces se odvija unutar sustava kaznenog pravosuđa, s mogućom kaznom zatvora nakon donošenja osude.

Građanska kleveta opisuje situaciju građanskog prijestupa ili delikta. U tom slučaju, presudu o tome je li osoba oklevetana sud donosi u sporu nakon privatne tužbe. Ako se potvrdi postojanje djela klevete moguće je izricanje novčane kazne ili nekog drugog pravnog lijeka, kao što je objavljivanje ispravka ili isprike. Čak i oni pravni sustavi koji su zadržali kazneno djelo klevete imaju mogućnost vođenja spora oko klevete i u građanskom procesu.

SAŽETO:

Kleveta: nezasluženo podrivanje ugleda osobe

Tiskana kleveta (libel, eng.): kleveta u pisanom ili trajnom obliku

Usmena kleveta (slander, eng.): kleveta u izgovorenom i nezabilježnom obliku

Kazneno djelo klevete: kleveta procesuirana na kaznenom sudu

Građanska kleveta: kleveta kao privatno krivično djelo kojom se ispravlja nepravda

1. SLOBODA IZRAŽAVANJA: TEMELJNA NAČELA I IZVORI

Važnost koja se pridaje slobodi izražavanja nije nova ideja. Mislioci iz ranijeg razdoblja suvremene Europe John Milton i John Locke naglašavali su svoje protivljenje cenzuri kao dio razvoja demokratskih uređenja. Najpoznatiji je prvi amandman na američki Ustav, koji kaže:

Kongres ne smije donijeti nikakav zakon koji ... uskraćuje slobodu govora ili tiska

Međutim, univerzalno priznanje slobode izražavanja ostvarilo se tek nastajanjem Ujedinjenih naroda i uspostavom sustava zaštite ljudskih prava utemeljenog na međunarodnom pravu.

Članak 19. Opće deklaracije o ljudskim pravima (ODLJP.) iz 1948. godine kaže:

Svatko ima pravo na slobodu mišljenja i izražavanja. To pravo obuhvaća slobodu zadržavanja mišljenja bez vanjskih pritisaka te slobodu traženja, primanja i širenja informacija i ideja putem bilo kojeg sredstva javnog priopćavanja i bez obzira na granice.¹

Nakon toga, ovo pravo je ugrađeno u obvezujući zakon u Članku 19. Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima (MPGPP).² On ponavlja riječi Opće deklaracije (ODLJP), ali ujedno dodaje i neke određene uvjete u kojima ovo pravo može biti ograničeno.

I prije toga je za Europljane postojala obvezujuća zaštita prava na slobodu izražavanja. Konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda (poznata kao Europska Konvencija o ljudskim pravima ili EKLJP) je usvojena 1950., a stupila je na snagu 1953. EKLJP je nastala pod okriljem Vijeća Europe. Sve osim tri europske zemlje danas su članice Konvencije (izuzetak su Vatikan, Bjelorusija i Kazahstan).

Članak 10. Europske konvencije o ljudskim pravima (EKLJP) štiti slobodu izražavanja slijedećim riječima:

Svatko ima pravo na slobodu izražavanja. To pravo obuhvaća slobodu mišljenja i slobodu primanja i širenja informacija i ideja bez miješanja javne vlasti i bez obzira na granice. Ovaj članak ne

---

¹ Opća deklaracija o ljudskim pravima, UNGA, 1948.

² Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima (usvojen 16. prosinca 1966, stupio na snagu 23. ožujka 1976) 999 UNTS 171

sprječava države da podvrgnu režimu dozvola ustanove koje obavljaju djelatnosti radija, televizije te kinematografsku djelatnost.³

Međutim, baš kao u Članku 19. Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima (MPGPP), Članak 10. navodi i nekoliko razloga za ograničenje prava na slobodu izražavanja.

Zbog čega je sloboda izražavanja važna?

RAZMJENA MIŠLJENJA

Napravite popis razloga zašto je sloboda izražavanja važno ljudsko pravo

Vaša lista vjerojatno započinje slobodom izražavanja kao *individualnim* pravom. To pravo je usko vezano uz pravo pojedinaca na slobodu savjesti i mišljenja (vidi tekst u Članku 19. u Općoj deklaraciji o ljudskim pravima (ODLJP), kao i u istom članku Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima (MPGPP), te u Članku 10. (Europske) Konvencije za ljudska prava). Međutim, popis se ubrzo proširuje na teme u kojima sloboda izražavanja ima opću društvenu korist. Konkretno, ovo pravo se smatra ključnim za funkcioniranje demokracije općenito. To je sredstvo koje osigurava otvoreni protok mišljenja i poziva vlast na odgovornost. Europski sud za ljudska prava (ESLJP) je naglasio ovaj stav u više navrata:

Sloboda izražavanja predstavlja jednu od ključnih osnova (demokratskog) društva, jedan od osnovnih uvjeta njegovog napretka i razvoja svakog čovjeka. U skladu sa Člankom 10, stavkom 2 to je primjenjivo ne samo na "informacije" ili "ideje" koje su općenito prihvaćene ili se smatra da nikog ne ugrožavaju, odnosno da su bezazlene, već i na one koje vrijeđaju, šokiraju ili uznemiravaju državu ili bilo koji dio populacije. Takvi su zahtjevi pluralizma, tolerancije i slobodoumlja bez kojih nema "demokratskog društva".⁴

Ovakvo razmatranje nalazi se već u relativno ranom tumačenju Članka 10, ali se doslovno ponavlja i u mnogim kasnijim presudama.

Koristi od slobode izražavanja ne nalazimo samo na području politike. Dobitnica Nobelove nagrade za ekonomiju Amartza Sen je otišla tako daleko da je izjavila kako zemlje sa slobodnim medijima ne pate od oskudice. Bez obzira je li ova tvrdnja uistinu točna, ključno polazište je da je sloboda izražavanja – uključujući i slobodu tiska – preduvjet za ostvarivanje ostalih prava.

³ (Europska) Konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda, 213 UNTS 222.

⁴ *Handyside protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, Presuda 7. prosinac 1976, Serija A no. 24.

Već na prvoj sjednici Opće skupštine UN-a 1946. navedeno je sljedeće:

Sloboda informiranja je temeljno ljudsko pravo i ... kamen kušnje svih sloboda kojima su Ujedinjeni narodi posvećeni.⁵

Ovdje je sloboda informiranja shvaćena kao neodvojivi dio slobode izražavanja – kao “sloboda traženja, primanja i širenja informacija i ideja” sadržana u Članku 19. Opće deklaracije o ljudskim pravima (ODLJP). Pojam “kamen kušnje” je probni kamen kojim se provjeravala kvaliteta vrijednih metala. Značenje metafore je da su sloboda izražavanja i informiranja sredstva procjene, test koliko se općenito poštuju prava i slobode.

Jedan od zaključaka ovog pristupa bio bi da sloboda izražavanja ima važniji položaj od drugih sloboda, čije je uživanje uvjetovano slobodom izražavanja. Preuzimanje ovog pristupa je najpoznatije u Sjedinjenim Američkim Državama, gdje Prvi amandman na Ustav i sudska praksa Vrhovnog suda opetovano ističu prvenstvo slobode izražavanja. Premda se Europski sud za ljudska prava ponekad oslanja na presude američkog Vrhovnog suda, to nije općenito korišten pristup u Europi (pa čak ni u dokumentima UN-a o ljudskim pravima).

Kako ćemo izložiti u nastavku, sloboda izražavanja može biti ograničena u brojnim okolnostima, kao na primjer zbog zaštite ugleda drugih (i može biti u potpunosti ukinuto u vremenima ugroženosti nacije). To znači da ona uživa niži položaj od nekih drugih sloboda, kakve su sloboda savjesti ili zabrana mučenja.

Sloboda izražavanja i sloboda medija

Iz svega što smo dosad rekli proizlazi da je uloga masovnih medija posebno važna. Ponovimo, Europski sud za ljudska prava je naglasio njihovu funkciju “psa čuvara demokracije” u mnogim slučajevima:

Ne samo da [tisak] ima zadatak širenja informacija i ideja: javnost isto tako ima pravo da ih primi. Kad bi bilo drukčije, tisak bi bio onemogućen u obavljanju svoje uloge “javnog psa čuvara”.⁶

I još:

Sloboda tiska omogućuje javnosti najbolji način otkrivanja i stvaranja mišljenja o idejama i stavovima njihovih političkih vođa. Osobito važno je da pruža mogućnost političarima da se izjašnjavaju i komentiraju o temama koje zaokupljaju javno mišljenje; na taj način je

---

⁵ Rezolucija 59(I) Opće skupštine UN, 14. prosinca 1946.

⁶ *Thorgeirson protiv Islanda*, Presuda 25. lipanj 1992, Serija A no. 239

svima omogućeno sudjelovanje u slobodnoj političkoj debati koja je u srži koncepta demokratskog društva.⁷

To znači – to ističu i Europski sud za ljudska prava i nacionalni sudovi u Europi i drugdje – da pravo na slobodu tiska ne pripada samo pojedinačnim novinarima. Tako francuski *Conseil constitutionnel* (Upravno Vijeće, hr.) smatra da ovo pravo podjednako pripada onima koji pišu, uređuju i izdaju ali i onima koji čitaju.⁸

U poznatom mišljenju o slobodi tiska Međuamerički sud za ljudska prava kaže:

Kada je povrijeđena sloboda izražavanja ... to nije samo kršenje prava te osobe [novinara], već se time krši i pravo drugih da "prime" informacije i ideje.⁹

Članak 10. Europske konvencije (EKLJP) izričito navodi da pravo na slobodu izražavanja ne isključuje mogućnost "licenciranja radijske, televizijske i kinematografske djelatnosti." Ipak, izdavanje dozvola bi se pravilno trebalo promatrati kao mehanizam koji osigurava pravednu raspodjelu pristupa medijima. Europski sud za ljudska prava je odbio ideju po kojoj država može igrati ikakvu ulogu u prethodnim ograničenjima – ili da odlučuje o čemu mediji mogu govoriti.

Ograničenja slobode izražavanja

Sloboda izražavanja nije apsolutno pravo. To je opće načelo zakona o ljudskim pravima, ugrađeno u dokumente UN-a i Europske konvencije (Članak 17.), da ljudska prava ne smiju biti korištena tako da ugrožavaju prava drugih. Članak 19. Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima (MPGPP) i članak 10. Europske konvencije za ljudska prava (EKLJP) iznose nekoliko uvjeta u kojima sloboda izražavanja može biti ograničena:

Ostvarenje prava predviđenih stavkom 2. ovoga članka nosi sa sobom posebne dužnosti i odgovornosti. Stoga se ono može podvrgnuti određenim ograničenjima, ali samo takvima koja su predviđena zakonom i koja su prijeko potrebna radi:

- a) poštivanja prava i ugleda drugih;**
- b) zaštite državne sigurnosti, javnog reda (ordre public), zdravlja ili morala. (MPGPP)**

Ostvarivanje tih sloboda, s obzirom da sa sobom nosi dužnosti i odgovornosti, može biti podvrgnuto formalnostima, uvjetima,

⁷ Castells protiv Španjolske, Presuda 23. travanj 1992, Serija A no. 236.

⁸ CC, 29 July 1986, 110.

⁹ Obvezno članstvo u Udruzi propisano Zakonom o novinarskoj praksi, Savjetodavno mišljenje broj: OC-5/85, od 13. studenoga 1985. godine, Serija A, broj 5, 7 HRLJ 74 (1986), paragraf 30.

ograničenjima ili kaznama propisanim zakonom, koji su nužni u demokratskom društvu radi interesa državne sigurnosti, teritorijalne cjelovitosti ili javnog reda i mira, radi sprečavanja nereda ili zločina, radi zaštite zdravlja ili morala, radi zaštite ugleda ili prava drugih, radi sprečavanja odavanja povjerljivih informacija ili radi očuvanja autoriteta i nepristranosti sudbene vlasti. (ESLJP)

U nastavku, Članak 17. Europske Konvencije za ljudska prava se naziva takozvanom "klauzulom o zloupotrebi". Ona omogućuje zaštitu od zloupotrebe svih prava u Konvenciji u slučaju zahtijeva za ukidanjem ili ograničavanjem prava sadržanih u njoj. Međutim ona se ne odnosi na slučajeve klevete, iako je bilo pozivanja na ovu klauzulu u slučajevima drugih pitanja slobode izražavanja, kao na primjer negiranje holokausta.

DA ZAKLJUČIMO:

U Europi, sloboda izražavanja može biti ograničena po bilo kojoj od sljedećih osnova:

- Radi zaštite prava ili ugleda drugih
- Nacionalne sigurnosti
- *Ordre public* (uključuje ne samo javni red, već i opću javnu dobrobit)
- Zaštite zdravlja ili morala
- Teritorijalne cjelovitosti ili sprečavanja nereda
- Povjerljivosti informacija
- Očuvanja autoriteta i nepristranosti sudbene vlasti.

Ovo je dug popis i, iz perspektive novinara ili drugih branitelja slobode tiska, izgleda zastrašujuće.

Proces ograničavanja slobode izražavanja (ili bilo kojeg drugog ljudskog prava) ne znači da diktatori dobijaju odriježene ruke. Vlastima nije dovoljno samo pozivanje na 'državnu sigurnost' ili neko drugo moguće ograničenje, jer će na taj način povrijediti ljudska prava.

Postoji dobro ustanovljeni mehanizam kojim se odlučuje može li pravo na slobodu izražavanja (ili bilo kojeg drugog ljudskog prava) biti ograničeno.

Mehanizam zaštite koji koristi ESLJP (Europski sud za ljudska prava) prolazi *trodjelni test*.

Korak 1: Bilo koje ograničenje prava mora biti propisano zakonom.

Korak 2: Ograničenje mora služiti jednom od propisanih razloga navedenih u dokumentima kojima se štite ljudska prava.

Korak 3: Ograničenje mora biti *nužno* za postizanje propisane svrhe.

Daljnja razrada:

Korak 1: Zakonska propisanost

Riječ je o iskazivanju načela zakonitosti, koje je temelj vladavine prava. Zakon treba biti jasan, i ne smije biti retroaktivan. U skladu s već postojećim propisima mora se nedvosmisleno utvrditi opravdanost ograničavanja slobode izražavanja (na primjer u interesu očuvanja sloboda i ugleda drugih).

Europski sud za ljudska prava ističe da objašnjenje ograničenja propisanog zakonom mora biti 'dostupno građanima na odgovarajući način' i 'dovoljno precizno sročeno da bi građani mogli razumjeti što se od njih traži i kakve posljedice neki njihovi postupci mogu za njih imati, te kako bi tome mogli prilagoditi svoje ponašanje.'¹⁰

Odbor za ljudska prava (ugovorno tijelo za nadzor MPGPP) dodaje kako svako zakonsko ograničavanje slobode izražavanja mora biti u skladu s načelima Pakta u cjelini, ne samo sa Člankom 19. Detaljnije rečeno, to znači da ograničenja ne smiju biti diskriminacijska te da kazne protiv kršenja zakona ne smiju kršiti MPGPP.¹¹

Što je zakon?

Zakon koji ograničava pravo na slobodu izražavanja mora biti u pisanom obliku. Odbor za ljudska prava navodi da on može sadržavati zakone o parlamentarnim povlasticama ili zakone o nepoštivanju suda. Imajući u vidu ozbiljnost posljedica ograničavanja slobode govora, MPGPP ne dopušta ograničenja unutar tradicionalnog, vjerskog ili nekog sličnog običajnog prava."¹²

Korak 2: Služenje propisanoj svrsi

Lista propisanih razloga za ograničenje prava u svakom od instrumenata kojima se reguliraju ljudska prava je iscrpljujuća. Na primjer, sedam je takvih propisa sadržano u Članku 10. Europske konvencije za ljudska prava. I to su samo oni propisi koji pružaju moguću osnovu za ograničenje slobode izražavanja.

¹⁰ *The Sunday Times protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, Presuda 26. travnja 1979, Serija A no. 30.

¹¹ Odbor UN za ljudska prava, Opći stav br. 34, "Članak 19: Slobode mišljenja i izražavanja," CCPR/C/GC/34, 12. rujna 2011, para 26.

¹² *Ibid*, para 24.

Zakonska ograničenja u članku 10 (2) EKLJP

- interesi državne sigurnosti
- teritorijalna cjelovitost ili javni red i mir
- sprečavanje nereda ili zločina
- zaštita zdravlja ili morala
- zaštita ugleda ili prava drugih
- sprečavanje odavanja povjerljivih informacija
- očuvanje autoriteta i nepristranosti sudbene vlasti

Korak 3: Nužnost u demokratskom društvu

MPGPP zahtijeva da svako predloženo ograničenje mora biti "nužno", a EKLJP ovo još povezuje s pojmom koji se može naći u UDLJP: 'u demokratskom društvu.' Time se naglašava pretpostavka da je ograničavanje prava posljednja opcija i mora uvijek biti proporcionalna cilju koji se želi ostvariti. 'Nužno' je snažnija norma od 'razumno' ili 'poželjno', premda ograničenje ne mora biti 'nužno'.¹³ Zakon mora biti precizno sročan i dostupan javnosti. 'Zakon ne smije dati nesputanu slobodu odlučivanja za ograničenje slobode izražavanja onima koji su zaduženi za njegovo izvršenje.'¹⁴

Pri odlučivanju je li ograničenje 'nužno u demokratskom društvu' ESLJP uzima u obzir važnost javnog interesa za taj slučaj. Ako je informacija, za koju se traži ograničenje, od javnog interesa, nužno je 'sasvim sigurno' dokazati da bi širenje te informacije nanijelo štetu upravo navedenoj pravnoj svrsi.

Priroda predloženog ograničenja također je važna. Vrhovni sud SAD-a navodi da svako ograničenje slobode izražavanja mora biti najmanje moguće:

I kad je vladina namjera legitimna i važna, ta namjera se ne smije provoditi sredstvima kojima se otvoreno guši temeljne osnovne slobode pojedinca ako se cilj može bezbolnije postići.¹⁵

To je općenito isti pristup kakav promiče i ESLJP. Odbor za ljudska prava navodi da ograničenja slobode izražavanja 'ne smiju dovesti u pitanje samo pravo.'¹⁶

Procjenjujući legitimnost ograničenja, ESLJP dozvoljava 'slobodnu procjenu' vlasti. To znači da postoji jedan stupanj fleksibilnosti u interpretaciji primjenjiv posebno

¹³ *Handyside protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, paras. 48-50; *The Sunday Times protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, para. 62.

¹⁴ *Ibid*, para 25.

¹⁵ *Shelton protiv Tucker*, 364 US 479, 488 (1960).

¹⁶ Odbor za ljudska prava, GC 34, para 21

u slučajevima ograničenja vezanim uz pitanja značajnih razlika ograničenja između europskih država – na primjer, zaštita morala. Slobodna procjena će biti manja ukoliko je svrha ograničenja objektivnija u svojoj prirodi (kao što je npr. zaštita autoriteta pravosuđa).¹⁷

---

¹⁷ *Handyside protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, para. 48; *The Sunday Times protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, paras. 79-81.

2. KLEVETA

Što je kleveta?

Zakon o kleveti potječe iz Rimskog carstva. Uvreda ili *libellis famosus* je ponekad kažnjavana smrću. Premda kazne i troškovi koji su danas vezani uz klevetu nisu tako ozbiljni, svejedno imaju 'obeshrabrujući učinak', sa zatvorskim kaznama ili velikim novčanim odštetama su još uvijek profesionalni rizik za novinare u mnogim zemljama.

U većini država kleveta još uvijek potpada pod kazneni zakon, premda u mnogim slučajevima krivična kleveta više nije u upotrebi. Kleveta kao prijestup koji se goni građanskim parnicama i dalje je jako raširena.

Suvremeni zakon o ljudskim pravima određuje klevetu kao zaštitu protiv 'protuzakonitih napada' na 'čast i ugled' osobe kako stoji u Članku 17. MPGPP-a. Zadnjih godina je ESLJP ustvrdio da je pravo na ugled obuhvaćeno u Članku 8. Europske Konvencije (pravo na poštovanje privatnog i obiteljskog života).¹⁸ Članak 19. MPGPP-a i Članak 10. ESLJP-a koriste identične termine 'pravo' i 'ugled drugoga' (iako ne istim slijedom) kao pravovaljanu osnovu za ograničenje prava slobode izražavanja.

Tko može tužiti za povredu ugleda?

Zakon o kleveti je namijenjen samo zaštiti osobnih prava na ugled. Iz toga proizlazi da samo pojedinci mogu tužiti u cilju zaštite tog prava.

Prema tome, mogu li sljedeći tužiti u cilju zaštite njihovog ugleda:

- Zastava ili znak, odnosno grb?
- Nositelji funkcija (kao kralj ili predsjednik)?
- Institucije (kao vojska)?
- Skupina ljudi (kao vjerska zajednica)?
- Pripadnici skupine (na primjer vjerske), ako nisu pojedinačno oklevetani?
- Predstavnik (na primjer član obitelji) mrtve osobe kojoj je povrijeđen ugled?

Odgovor u svim ovim slučajevima *trebao bi biti* Ne. Ni u jednom od ovih primjera ne radi se o pojedinačnoj osobi čiji ugled može biti povrijeđen, ili potencijalni tužitelj nije niti stvarna osoba, ili osoba nije individualno oklevetana (kralj ili pripadnik vjerske grupe), ili više nije živ da može podnijeti tužbu.

¹⁸ *Sipos protiv Rumunjske*, Zahtjev br. 26125/04 Presuda 5. svibanj 2011

U zadnjem primjeru – obitelji preminule osobe – Europski sud ne isključuje mogućnost podnošenja tužbe, navodeći:

Ugled obitelji preminulog člana može u određenim uvjetima utjecati na privatni život i identitet obitelji, te stoga ulazi unutar okvira Članka 8. [pravo na poštovanje privatnog i obiteljskog života].¹⁹

Međutim, činjenica da oklevetana osoba nije sama podnijela tužbu uzima se kao relevantan čimbenik u razmatranju poklapanja sa Člankom 10.²⁰

Naravno, mnoge zemlje još uvijek imaju zakone koji dozvoljavaju tužbe za povredu časti i ugleda (ili uvrede, ili vjerske klevete ili slično) od strane nekih navedenih grupa. Međutim, ti zakoni ne tvore legitimni temelj za ograničenje slobode izražavanja *na osnovu zaštite ugleda i časti*.

Može se *možda* govoriti o tome da postoji razumni argument za ograničavanje govora mržnje protiv vjerskih zajednica, ali to ne bi smjelo biti uključeno u zakone o kleveti.

Mnogi zakoni o kleveti se, u svojoj namjeri ili u praksi, koriste za slučajeve koji bi zapravo trebali biti tema drugih zakona (ili uopće ne pripadaju bilo kojem zakonu). Posebice se zakon o kleveti često iskorištava u cilju kažnjavanja kritike protiv vlasti ili javnih službenika.

Krivična kleveta

Većina zakona o kleveti potječe iz državnog kaznenog zakonika. Ovo sugerira kako se smatra javnim interesom ako vlasti poduzmu krivična gonjenja protiv novinara ili drugih – nešto što nadilazi prava pojedinca za zaštitu njegovog ili njezinog ugleda. To je usko vezano uz koncept provokacije ('provokativna uvreda' u građanskom zakonu), koji kažnjava kritičan govor ili neki drugi oblik izražavanja prema vlasti ili državi. Ipak, sve se više kriminalizacija klevete promatra kao arhaična i zastarjela.

Posebni izvjestitelj UN-a za širenje i zaštitu prava slobode mišljenja i izražavanja jedno je od brojnih međunarodnih i regionalnih tijela koji tvrde da 'kazneni zakon o kleveti treba ukinuti u prilog građanskom zakonodavstvu pošto ovaj pruža dovoljnu zaštitu ugleda...'

Kazneni zakon o kleveti predstavlja ozbiljnu opasnost slobodi izražavanja upravo zbog samih kazni koje prate presude. Prisjetimo

¹⁹ *Putistin protiv Ukrajine*, Zahtjev br. 16882/03, Presuda 21. studeni 2013, para 33.

²⁰ *Ibid*, para 34.

se da su brojna međunarodna tijela osudila opasnost od sankcija zatvora, posebno u slučajevima uvredljivih izjava i općenito za miroljubivo izražavanje stavova...

Međunarodna sudska praksa nadalje podržava stav kako vlade i javni organi sami po sebi ne bi smjeli postupati u slučaju kleveta ili uvreda. Odbor za ljudska prava je tako pozvao na ukidanje progona zbog 'klevete protiv države'. Iako Europski sud za ljudska prava nije potpuno odbacio mogućnost da vlade podnose tužbe zbog klevete, ipak ih je ograničio na situacije u kojima je ugrožen javni mir i red ukazujući na taj način kako vlade ne mogu tužiti za klevetu samo zbog zaštite svog ugleda. Neki nacionalni sudovi (npr. u Indiji, Južnoj Africi, Velikoj Britaniji, Sjedinjenim Državama, Zimbabveu) nisu dozvolili ni izabranim ili drugim javnim predstavnicima mogućnost tužbe za klevetu.²¹

Odbor za ljudska prava preporučuje:

Države članice trebaju dekriminalizaciju klevete uzeti u razmatranje i u svakom slučaju primjenu kaznenog zakona tolerirati samo u najtežim slučajevima, a kažnjavanje zatvorom nikada nije odgovarajuća kazna. Nedopustivo je za državu članicu da podigne optužnicu protiv osobe zbog klevete i da postupak ne obavi žurno – takvo ponašanje ima obeshrabrujući učinak i može bezrazložno ograničiti slobodu izražavanja osobe u pitanju i ostalih.²²

Posebni izvjestitelj kaže da ESLJP nije potpuno izbacio mogućnost kaznene optužbe za klevetu. Ipak, postoje brojne vrlo jasne zaštitne mjere koje se primjenjuju ukoliko kazneni zakon o kleveti stoji u zakonu:

- Ukoliko je kleveta dio kaznenog prava, kaznena procedura dokazivanja – izvan osnovane sumnje – mora biti potpuno zadovoljena.
- Presude za kaznenu klevetu trebaju se iznositi samo u slučaju lažnih kleveta – i kada je ispunjen mentalni čimbenik zločina. To znači: kada je kleveta počinjena premda je prijestupnik bio svjestan da je lažna, ili s bezobzirnim zanemarivanjem je li istinita ili lažna.
- Kazne ne smiju uključivati kaznu zatvora - niti povlačiti za sobom druga ograničenja slobode izražavanja ili prava na obavljanje novinarskih djelatnosti.
- Ne smiju posegnuti za kaznenim zakonom ako već postoji alternativa u građanskom zakonu.²³

---

²¹ Izvještaj Specijalnog Izvjestitelja za promociju i zaštitu prava na slobodu mišljenja i izražavanja, Mr. Abid Hussain, E/CN.4/2000/63, 18. siječanj 2000.

²² General Comment 34.

²³ (vidi primjer *Amorim Giestas and Jesus Costa Bordalo v. Portugal*, app. No. 37840/10, para. 36)

Svaki oblik kažnjavanja medijskih djelatnika zatvorom je neprihvatljiva smetnja slobodi izražavanja i povlači za sobom da, unatoč činjenici da je njihov rad u službi javnog interesa, nad njihovim glavama visi Damoklov mač. Društvo u cjelini trpi posljedice uštkavanja pod ovakvim pritiskom...

Slijedom toga, Skupština zauzima stav kako zatvorske kazne za klevetu treba ukinuti bez dodatnog odlaganja. Posebice se potiču one zemlje u čijim zakonima još uvijek postoji kazna zatvaranja – čak i ako te kazne i nisu izrečene – da ih ukinu bez odlaganja kako ne bi dale izliku, ma koliko neopravdano, onim zemljama koje ih nastavljaju izricati, izazivajući time koroziju osnovnih sloboda.²⁴

Opasnost kod kaznene klevete – i jedan od mnogo razloga zašto kleveta treba biti isključivo građansko pitanje – jest da se uključenost države u procesuiranju navodnih klevetnika vrlo brzo pretvara u kažnjavanje neposlušnih. U najmanju ruku pruža dodatnu i prekomjernu zaštitu javnih dužnosnika i vlasti. Na ovaj problem vratit ćemo se kasnije.

Građanska kleveta

Opće je prihvaćena potreba za nekom vrstom pravnog lijeka za one koji smatraju da je njihov ugled nepravedno narušen. On bi trebao biti u obliku građanske parnice od strane osobe koja tvrdi da joj je oštećen ugled.

Ipak, čak i uz opću suglasnost stvarna praksa zakona o kleveti donosi na svijetlo niz mogućih pitanja.

Može li istinita izjava biti uvredljiva?

Ovako postavljeno, odgovor je jasan. Naravno, kada govorimo o zaštiti ugleda, mislimo samo na zasluženi ugled. Iz toga, dakle, proizlazi zaključak da, ako je izjava uistinu istinita, ne može biti uvredljiva.

Religiozni političar posvećen obitelji umiješan je u izvanbračnu aferu. Političaru ne bi trebalo biti omogućeno da uspješno tuži za klevetu. Točno je da će razotkrivanje afere naškoditi njegovom ugledu, ali taj ugled je nezaslužen.

---

²⁴ Parlamentarna Skupština Vijeća Europe, Rezolucija 1577 (2007), 'Prema dekriminalizaciji klevete.'

Shodno tome, dokazivanje istinitosti tvrdnje bi uvijek trebalo biti uspješna obrana protiv tužbe za klevetu.

ESLJP je nedvojbeno ustvrdio kako istinita izjava ne može biti zakonski ograničena radi zaštite ugleda osobe.

Što je ugled?

Koncept 'ugleda' je nejasan, čak i opasan, s obzirom da se može koristiti kao osnova za ograničavanje ljudskih prava. Primjerice, što on znači za javne ili slavne osobe? Ima li javna osoba veći ugled od običnog člana društva? Ima li ugled veze s brojem ljudi koji znaju za tebe? Ako je odgovor pozitivan, onda se podrazumijeva da bi šteta pričinjena ugledu te osobe bila puno veća. Tu se otvaraju mogućnosti zloupotrebe zakona o kleveti od strane javnih osoba.

Možda je bolje povezati koncept 'ugleda' s ljudskim dostojanstvom. Svrha zakona o ljudskim pravima je zaštita dostojanstva – jednako za sve osobe, bile one poznate ili ne. To bi značilo da običan čovjek, čije se prvo pojavljivanje u medijima dogodilo u trenutku napada na njegov ugled, zaslužuje jednaku zaštitu kao i javna osoba o čijim se aktivnostima svakodnevno izvještava.

I da li je ugled stvarna pojava?

Što ako je izjava neistinita? Ako narušava ugled osobe, znači li automatski da je uvredljiva?

Zadnjih pedeset godina razvija se trend u kojem *razumno objavljivanje* nije kažnjavano, čak i kada nije potpuno točno. Izraz 'razumno objavljivanje' podrazumijeva da je autor poduzeo razumne korake u osiguranju ispravnosti sadržaja objave – i da je objava od javnog interesa.

ESLJP se često poziva na javni interes kao čimbenik protiv ograničenja slobode izražavanja, kad god se razmatra je li takvo ograničenje 'nužno u demokratskom društvu.' Naglašava važnost uloge medija kao 'psa čuvara demokracije.'²⁵

Argument je da bi sloboda medija bila ugrožena – i uloga psa čuvara demokracije narušena – ako se od novinara i urednika stalno zahtijeva provjera svake tiskane izjave na visokoj razini pravnog dokaza. Dovoljno je obavljanje dobrog strukovnog rada, odnosno izvršenje razumnih mjera za provjeru tiskane izjave. Novinarske iskrene pogreške ne smiju se kažnjavati na načine koji bi ograničili slobodu tiska.

---

²⁵ Primjeri *Sunday Times protiv Ujedinjenog Kraljevstva, Thorgeirson protiv Islanda*.

Izražavanje mišljenja

Do sada se rasprava vodila o činjeničnim tvrdnjama koje mogu biti uvredljive. Ali što je s izražavanjem mišljenja?

ESLJP je zauzeo čvrst stav o ovome: nitko ne smije biti sputan u izražavanju mišljenja. Mišljenje je upravo to: novinarsko ili autorsko viđenje temeljeno na njihovom razumijevanju činjenica. To je nešto drugo od samih činjenica.

Ipak, zemlje s kriminalizacijom 'uvrede' mogu kažnjavati ovakva izražavanja mišljenja. Politički aktivist koji je francuskog predsjednika nazvao 'žalostnim kretenom' kažnjen je za uvredu. ESLJP je smatrao da su time povrijeđena njegova prava na slobodu izražavanja.²⁶

Treba napraviti opreznu razliku između činjenica i vrijednosnih sudova. Postojanje činjenica se može dokazati, dok istinitost vrijednosnih sudova nije dokaziva...u slučaju vrijednosnih sudova ovaj uvjet [dokazati istinu] je nemoguće ispuniti i krši samu slobodu mišljenja...²⁷

Postoji li pravo na ugled?

Članak 12. Opće deklaracije o ljudskim pravima propisuje:

Nitko ne smije biti izvrnut samovoljnom miješanju u njegov privatni život, obitelj, dom ili prepisku, niti napadajima na njegovu čast i ugled. Svako ima pravo na zaštitu zakona protiv ovakvog miješanja ili napada.

Iste riječi se ponavljaju u Članku 17. Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima (i time su obvezujuće u zakonodavstvima država potpisnica sporazuma). Kao što smo već vidjeli, postoji i odvojena napomena u Članku 19. Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima o zaštiti 'prava i ugleda' drugih kao pravne osnova za ograničavanje slobode izražavanja.

Europska konvencija za ljudska prava također sadrži napomenu o 'ugledu i pravima' kao legitimnoj osnovi za ograničenja.

Posljednjih godina Sud se počeo odnositi prema 'časti i ugledu' kao prema već postojećem pravu sadržanom u Članku 8. (s obzirom da je formulacija tog Članka ista kao Članak 17. ICCPR):

²⁶ *Eon protiv Francuske*, Zahtjev No. 26118/10, Presuda 13. ožujak 2013.

²⁷ *Lingens protiv Austrije*, Presuda 8. srpanj 1986, Series A no. 103.

Sud smatra da je ugled osobe, čak i ako je ta osoba kritizirana u okviru javne rasprave, dio njegovog ili njenog osobnog identiteta i psihološkog integriteta te stoga spada u područje njegovog ili njenog 'privatnog života'. Stoga se primjenjuje Članak 8.²⁸

U novije vrijeme Sud je neznatno izmijenio ovakav pristup. U slučaju *A protiv Norveške* potvrdio je da Članak 8. nije 'izričito' osigurao pravo na ugled. U ovom slučaju je zaključio:

Da bi se Članak 8. mogao primijeniti, napad na osobnu čast mora postići određenu razinu težine i na način da uzrokuje predrasude osobnom korištenju prava za poštivanje osobnog života.²⁹

Sud je u slučaju *Karako protiv Mađarske* ovaj stav još potvrdio tvrdnjom kako kleveta mora sadržavati 'tako ozbiljno uplitanje u njegov privatni život da ugrožava njegov osobni integritet.'³⁰

Što je pravi način odnošenja prema kleveti?

Ako se ustvrdi oklevetanost osobe, jasno je da ona ima pravo na pravni lijek. Problem – i razlog što je zakon o kleveti tako ozloglašen među novinarima – je da su izrečeni pravni lijekovi često kazneni i nerazmjerni.

Već smo vidjeli da se kazne zatvora za kaznenu klevetu smatraju nesrazmjernim zbog njihovog utjecaja na slobodu izražavanja. Isto tako, visoke novčane kazne, bilo u kaznenom ili građanskom postupku, imaju za cilj kažnjavanje klevetnika umjesto ispravljanja štete načinjene oklevetanoj osobi.

Apsurdni dosuđeni iznosi odšteta za klevetu u nekim su pravosudnim sustavima potaknuli fenomen 'klevetničkog turizma', praksu da tužitelji provjeravaju u kojem će pravosudnom sustavu moći najviše zaraditi ako tamo podnesu tužbu.

Ukoliko je moguće, odšteta u slučaju klevete treba biti ne-novčana i izravno usmjerena na ispravljanje štete načinjene klevetničkom izjavom. Najočitiije je da se to može postići tiskanjem isprike ili ispravka.

Primjena pravnog lijeka može se smatrati dijelom razmatranja 'nužnosti' u trodijelnom testu za ograničavanje slobode izražavanja. Proporcionalno ograničenje – ono koje je opravdano dokazivanjem klevete – je najmanje restriktivno pri ostvarenju cilja oporavka oštećenog ugleda.

²⁸ *Pfeifer protiv Austrije*, Zahtjev br. 12556/03, Presuda 15. studeni 2007, stavak 35.

²⁹ *A protiv Norveške*, Zahtjev br. 28070/06, Presuda 12. Studeni 2009, stavak 64.

³⁰ *Karako protiv Mađarske*, Zahtjev br. 39311/05, Presuda 28. travnja 2009.

Novčane odštete – naknada štete – trebale bi se stoga izricati samo ako su drugi načini nedovoljni za naknadu načinjene štete. Naknada za izazvanu štetu (poznata kao nematerijalna šteta) morala bi se temeljiti na dokazu o stvarno počinjenoj povredi.

3. KLEVETA I JAVNA RASPRAVA

Kritika javnih dužnosnika

Zakon o kleveti je kroz povijest omogućavao veliku zaštitu javnim dužnosnicima. Djelomično su to uspjeli izvesti koristeći pojam 'uvrede'. Kritičko izvještavanje o političarima ili javnim službenicima smatra se 'uvredom' same njihove funkcije. U mnogim zemljama postoji i danas ovakva dodatna zaštita javnih službenika.

Još nešto ide u prilog javnim osobama. Oni imaju pristup državnim fondovima – odnosno, novcu poreznih obveznika – za financiranje tužbe za klevetu. Zato i kazne za klevetu protiv javnih dužnosnika mogu biti puno oštrije.

Međunarodna sudska praksa se ipak kreće u suprotnom smjeru. Više od četvrt stoljeća ESLJP inzistira na tome da postoji mnoštvo razloga zbog kojih bi javni dužnosnici trebali uživati *manju* zaštitu nego drugi:

Sloboda tiska pruža javnosti najbolji način otkrivanja i stvaranja mišljenja o planovima i stavovima njihovih političkih vođa. Općenito, sloboda političke debate je u samoj srži koncepta demokratskog društva... Stoga su granice prihvatljive kritike šire u slučaju same ličnosti političara, nego kod privatnih osoba. Za razliku od ovih posljednjih, političar je neizbježno i svjesno otvoreniji za pomno ispitivanje svake njegove ili njezine riječi i djela ... i sukladno tome mora iskazivati veći stupanj tolerancije.³¹

Ovaj zaključak iz slučaja *Lingens* iz 1986. od tada se ponavlja u brojnim presudama:

- Sloboda političke debate je osnovna i nepromjenjiva demokratska vrijednost;
- Granice kritike protiv političara moraju stoga biti šire nego za privatne osobe;
- Političar svjesno stavlja sebe u ovu poziciju i zato mora imati veću toleranciju prema kritici.

[Političar] se neizbježno i svjesno izlaže pomnom ispitivanju svake njegove riječi i djela kako novinarima tako i javnosti općenito, i stoga on mora u skladu s tim pokazati veći stupanj tolerancije, pogotovo kada u javnosti iznosi tvrdnje podložne kritici.³²

³¹ *Lingens protiv Austrije.*

³² *Oberschlick protiv Austrije*, Presuda 23. svibanj 1991, Serija A br. 204

Doktrina po kojoj državnim službenicima treba postaviti višu letvicu u dokazivanju da su oklevetani potječe od Vrhovnog suda Sjedinjenih Država. Poznati slučaj *New York Times protiv Sullivan* zaključuje:

državni službenici, ako žele poduprijeti tužbu protiv klevete, moraju dokazati lažnost navodne klevete ali i 'stvarnu zlonamjernost' odnosno dokazati da je optuženi svjesno objavio laž ili nepažnjom zanemario istinitost ili neistinitost.

Odluka kritizira stajalište po kojem optuženi u slučaju klevete moraju dokazati istinitost njihovih izjava o državnim službenicima:

Uz takvo pravilo, oni koji bi kritizirali ponašanje dužnosnika mogli bi biti odvraceni od izricanja svoje kritike, čak i kad se vjeruje da je takva kritika istinita ili je doista istinita, a postoji sumnja može li biti dokazana na sudu, ili uslijed straha od troškova. Tada su skloni iznositi samo one tvrdnje koje ne ulaze u zonu izvan zakona. Pravilo time prigušuje i ograničava raznolikost javne debate.³³

U kasnijim slučajevima, Vrhovni sud je proširio *Sullivanovo* pravilo na sve 'javne osobe', smatrajući da one imaju pristup medijima zbog suzbijanja lažnih tvrdnji.³⁴

TOČKE ZA RASPRAVU

Je li stvarno točno da se sve javne osobe 'dobrovoljno izlažu' klevetničkim lažima? Ako si kao zanimanje izabrao da budeš glumac – ili poznati odvjetnik – znači li to da si legitimna meta? Koji su argumenti za i protiv?

Zaključak iz *Sullivanovog* slučaja – iako očito nije obvezujući presedan nigdje osim u Sjedinjenim Državama – imao je utjecaja na novije presude u procesima za klevetu ne samo u pravosudnim sustavima temeljenim na običajnom pravu (common law) poput Engleske, Indije i Južne Afrike, nego i na Filipinima i u Europi. Stav američkih sudova da je na tužitelju teret dokazivanja *nije* općenito prihvaćen. No, stav o povećanom prostoru za kritiku javnih osoba jest prihvaćen.

Premda je standard o 'zlonamjernosti s predumišljajem' nešto drukčiji, usko je vezan uz normu 'opravdanosti' za objave koje smo ranije razmatrali.

Američka sudska praksa o slobodi govora utjecala je na ESLJP, premda ovo tijelo rijetko u potpunosti slijedi njihova rasuđivanja. Međutim, dodirna točka im je širenje prostora datog kritiziranju ne samo javnih dužnosnika ili političara, nego i vlade općenito:

³³ *New York Times protiv Sullivan*, 376 US 254 (1964).

³⁴ *Gertz protiv Robert Welch Inc*, 418 US 323 (1974).

Šire su granice dozvoljene kritike prema vladi, nego prema običnim građanima, pa čak i prema političarima. U demokratskom društvu rad ili propusti vlade moraju biti podložni pomnom ispitivanju ne samo od strane zakonodavne i sudske vlasti, nego i od strane medija i javnog mišljenja. Zbog dominantnog položaja vlasti neophodno je da ona iskaže suzdržanost u kaznenim postupcima, naročito ako postoje drugi načini reagiranja na neopravdane napade i kritiku medija i suparnika.

Premda ESLJP nije zauzeo taj stav, razumno bi bilo smatrati kako 'vlade' kao cjelina ne bi smjela pokretati sporove o kleveti. Vlada je institucija, a ne osoba i kao takva ne uživa pravo na jednaku zaštitu ugleda. U slučaju *Romanenko protiv Rusije* sud je potvrdio da za ovakav stav postoji dovoljno razloga, iako nije donio presudu o slučaju.³⁵

Gornji Dom je u znamenitom engleskom slučaju rekao:

Od najvećeg javnog interesa je otvorenost demokratski izabranog državnog tijela i svakog drugog državnog organa prema nesputanoj javnoj kritici. Prijetnje tužbama za klevetu neminovno sputavaju slobodu govora... Jako je važan i 'obeshrabrujući efekt' prijetnji za podnošenje tužbi za klevetu. Događa se često da se zna da su podaci kojima se može opravdati klevetnička objava istiniti, ali dokazi kojima se to može dokazati nisu dostupni. To može zaustaviti objavljivanje stvari koje su vrlo važne za javnost.³⁶

ESLJP dozvoljava mogućnost da korporacijska tijela podnesu tužbu za klevetu. U slučaju *Jeruzalem* dva austrijska udruženja tužila su lokalne vlasti zbog klevete jer su ih nazvali 'sektom'. Sud je svejedno odlučio da se po Članku 10. vrijeđaju prava vijećnika u vlasti:

Sud je ustanovio da su IPM i VPM aktivni na polju koje je od javnog interesa, točnije farmaceutske politike. Sudjelovali su u javnim debatama i, kako su vlasti utvrdile, surađivali s političkim partijama. Upravo zbog njihovog javnog djelovanja, trebali su iskazati veći nivo tolerancije prema kritici oponenta glede njihovih ciljeva, kao i sredstvima koja su korištena u debati.³⁷

---

³⁵ *Romanenko protiv Rusije*, Zahtjev br. 11751/03, Presuda 8. listopada 2009.

³⁶ *Županijsko Vijeće Derbyshire protiv Times Newspapers Ltd*, [1992] 3 All ER 65 (CA), potvrđeno [1993] 2 WLR 449.

³⁷ *Jeruzalem protiv Austrije*, Zahtjev br. 26958/95, Presuda 27. veljača 2001.

TOČKE ZA RASPRAVU:

U poznatom slučaju "McLibel", McDonald je tužio dvoje britanskih ekoloških aktivista za klevetu jer su dijelili letke u kojima kritiziraju način nabavke mesa. To dvoje aktivista veći dio suđenja nije imalo odvjetnike – besplatna pravna pomoć nije moguća u suđenjima za klevetu - a proces se pretvorio u najduži takav slučaj u britanskoj pravnoj povijesti.

Pobijedio je McDonalds – i aktivisti su svoj slučaj odnijeli na Europski sud za ljudska prava koji je ustanovio kršenje Članka 10. zbog nedostatka proceduralne pravednosti i prekomjerni iznos naknade štete. Nije postojala 'jednakost' dviju stranaka.³⁸

Jedno od pitanja ovdje je smije li se uopće dozvoliti korporacijama da tuže zbog klevete? Zbog čega McDonald ima "pravo na zaštitu ugleda" jednako kao i privatna osoba? Koji su argumenti za i protiv?

Zaštita političkog govora

Zaključak u slučaju *Jeruzalem* ponavlja opće mišljenje koje ESLJP ističe kod presuda temeljem Članka 10.: važnost slobode političkog govora. U prethodnoj raspravi smo već govorili zašto je sloboda izražavanja važna ne samo kao osobno pravo, nego i zbog društvenih koristi od slobodnog tijeka informacija.

'Sloboda političke debate je u samoj srži koncepta demokratskog društva' – zaključak je jedne znamenite presude po Članku 10.³⁹ U novijim presudama je ovaj stav još detaljnije objašnjen:

Sud ističe da je poticanje slobodne političke debate vrlo važna osobina demokratskih društava. Od najveće je važnosti sloboda izražavanja u kontekstu političke debate i zato trebaju postojati uistinu vrlo jaki razlozi za opravdanje ograničenja političkog govora. Dozvoliti široka ograničenja političkog govora u individualnim slučajevima bez sumnje bi utjecalo na na opće poštivanje slobode izražavanja u državi...⁴⁰

Ovo načelo je toliko temeljno da se koristi u presudama europskih i drugih visokih sudova. Španjolski Ustavni sud tako ističe važnost slobode političkog izražavanja:

Članak 20. Ustava [o slobodi izražavanja] ... jamči slobodnu političku komunikaciju bez koje bi druga prava zajamčena Ustavom

³⁸ *Steel i Morris protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, Zahtjev br. 68416/01, Presuda 15. veljača 2005.

³⁹ *Lingens protiv Austrije*.

⁴⁰ *Feldek protiv Slovačke*, Zahtjev br. 29032/95, Presuda 12. srpanj 2001.

ostala bez sadržaja, predstavničke institucije bi bile svedene na praznu školjku, a načelo demokratskog legitimiteta koje je osnova našeg zakonodavnog i političkog poretka bilo bi potpuno umjetno.⁴¹

Istinska demokracija napreduje samo u slobodnom nadmetanju ideologija i filozofija – političkih, ekonomskih i socijalnih – u čemu mediji imaju važnu ulogu. Onog trenutka kada se to zabrani zazvonit će pogrebno zvono za demokraciju.⁴²

Sloboda govora i izražavanja nije prvenstveno u slobodi građana da govore i pišu što žele, već u slobodi javnosti da čuje i čita ono što joj je potrebno ... Osnovna pretpostavka demokracije jest da vlast funkcionira temeljem suglasnosti onih kojima se vlada. Ta suglasnost podrazumijeva ne samo da je slobodna, nego i da bude utemeljena na adekvatnoj informaciji i raspravi, potpomognutoj najšire mogućoj dostupnosti informacije iz različitih i suprotstavljenih izvora...

... Mora postajati nesputana objava vijesti i stavova i mišljenja političkih stranaka koje su kritične prema postupcima vlasti i izlažu njihove slabosti. Vlast mora biti spriječena u pretpostavljanju da ima pravo upravljati javnim mišljenjem.⁴³

Parlamentarni imunitet (imunitet neodgovornosti) i izvještavanje o stavovima iznesenim u parlamentu

Gotovo svi pravni sustavi sadrže koncept nekažnjivosti izjava izrečenih u zakonodavnim tijelima i drugim sličnim tijelima (primjerice regionalnim parlamentima ili predstavničkim tijelima lokalne uprave). Svrha je, jasno, zaštita slobode političke debate.

Ova povlastica odnosi se i na izvještavanje o onome što je rečeno u parlamentu (ili drugim tijelima s istom privilegijom). Općenito, to znači ne samo da član parlamenta nije kazneno odgovoran za uvredljive izjave izrečene u parlamentu nego se to odnosi i na novinara koji o tome izvještava.

ESLJP se čvrsto drži poštivanja načela parlamentarnog imuniteta. U jednom slučaju u Velikoj Britaniji član parlamenta je iznio niz kritičnih tvrdnji protiv jednog od vlastitih birača. Političar je iznio ime i adresu birača, nakon čega je ta

⁴¹ *Voz de España* slučaj, STC of June 81, *Boletín de Jurisprudencia Constitucional* 2, 128, para. 3.

⁴² Viši sud Bombay, *Binod Rao protiv M R Masani* (1976) 78 Bom. LR 125.

⁴³ *M Joseph Perera & Ors protiv državnog odvjetnika*, Zahtjev. Nos. 107-109/86, (SC) Presuda 25. svibnja 1987.

osoba zaprimila prijeteće elektronske poruke i oštru kritiku u medijima. Sud je odlučio kako njezino pravo po Članku 6(1) – pravu suca na procjenu građanskih tvrdnji – nije povrijeđeno jer se radi o parlamentarnom izuzeću 'nužnom u demokratskom društvu'.⁴⁴

U svjetlu navedenog, Sud vjeruje da pravilo o parlamentarnom imunitetu, koje je sukladno s opće prihvaćenim pravilima zemalja potpisnica, Vijeća Europe i Europske unije, u pravilu ne može biti promatrano kao nametanje nerazmjernih ograničenja na pravo na pristup sudu kako stoji u Članku 6.(1)...⁴⁵

U austrijskom slučaju *Jeruzalem* sud je potvrdio tužiteljeve povlastice, čak i kada su navodne uvredljive izjave izrečene na sjednici općinskog vijeća u Beču, a ne u parlamentu. Ovako je to objašnjeno:

Premda je sloboda izražavanja važna za sve ljude, Sud smatra da je naročito važna za izabrane predstavnike vlasti. Oni predstavljaju biračko tijelo, ukazuju na teme koje ih zaokupljaju i brane njihove interese. Sukladno tome, utjecanje na slobodu izražavanja oporbenog zastupnika, kao što je slučaj s tužiteljem, iziskuje detaljniju pažnju Suda...⁴⁶

Privatnost javnih osoba

Privatnost javnih osoba se ponekad koristi za ograničavanje medijskog izvještavanja. To je, naravno, prilično drukčije od ugleda, ali se često isprepliće u praksi.

Privatnost je jasno zaštićena Člankom 8. Europske konvencije za ljudska prava i spada pod 'prava i ugled drugih.'

Kao što smo vidjeli, ESLJP je dosad uvijek isticao da javne osobe moraju biti podložne širem rasponu kritike od ostalih ljudi. I mi smo postavili pitanje – što nekoga čini javnom ličnošću? Taj bi pojam svakako uključivao političare. No, spadaju li u tu grupu i članovi obitelji političara? Ili osobe privatno povezane s političarima (recimo u izvanbračnim aferama)?

ESLJP je razmatrao slučaj jednih austrijskih novina koje su bile kažnjene zbog kršenja privatnosti političara. Novine su objavile njegovu sliku uz članak u kojem navode ilegalnu prirodu dijela njegovih primanja. Nacionalni sudovi su smatrali

⁴⁴ *A protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, Zahtjev br. 35373/97 Presuda 17. prosinac 2002.

⁴⁵ *Ibid*, para 83.

⁴⁶ *Jeruzalem protiv Austrije*, para 36.

da, iako se radi o članu parlamenta, on nije dovoljno poznata ličnost u javnosti. Novine su, objavljivanjem slike u *kontekstu kritičkih navoda*, prekršile njegovu privatnost.

Ne iznenađuje stoga da je Europski sud zaključio da su povrijeđena prava koje novine imaju prema Članku 10.⁴⁷

Vrijedanje institucija

Načelo da politički govor treba biti zaštićen je opće prihvaćeno na europskom nivou i u mnogim domaćim pravosuđima. Stoga je čudno da ono opstaje istodobno s tezom da je moguć progon zbog uvrede ili klevetanja funkcija, državnih institucija pa čak i simbola.

Smatra li se predsjednik Francuske političarem (čime postaje podložan većoj kritici od običnih osoba)? Ili je on nacionalni simbol, odnosno funkcija (i stoga zaslužuje veću zaštitu)? Francuski zakon o medijima iz 1881. govori o zaštiti predsjednika kao simbola.

Francuski zemljoradnik i politički aktivist Hervé Eon je 2008. nosio transparent dok mu se približavala grupa u kojoj je bio predsjednik Nicolas Sarkozy. Na njemu je pisalo: "Casse-toi pauv' con" ('Gubi se jadni kurče'). Ovu istu frazu izgovorio je sam predsjednik nekoliko mjeseci prije toga, kada se jedan farmer odbio rukovati s njim.

Eon je optužen po Članku 26. zakona iz 1881. Po tom članku nema mogućnosti utvrđivanja istinitosti (za razliku od običnih klevetničkih slučajeva). S druge strane, nužno je utvrditi *mens rea* – dokazati namjeru, odnosno da je optuženi djelovao u lošoj namjeri. Eon je optužen i izrečena mu je novčana kazna s odgodom plaćanja. Nakon neuspješnih žalbi nacionalnim sudovima, slučaj je došao pred Europski sud za ljudska prava.

ESLJP je odlučio u korist Eona. Zaključeno je da 'ponavljanje fraze koju je prethodno koristio predsjednik ne može pogoditi njegov privatni život ili čast, eventualno se radi o bezrazložnom privatnom napadu ... tužiteljeva namjera je bila da izjednači javnu političku kritiku sa šefom države.'"⁴⁸

Sud smatra da bi kazneno kažnjavanje u ovom slučaju imalo obeshrabrujući efekt na satirične forme izražavanja. Takvi oblici

⁴⁷ *Krone Verlag GmbH & Co. KG protiv Austrije*, Zahtjev br. 35373/97, Presuda 26. veljača 2002.

⁴⁸ *Eon protiv Francuske*, para 57-58.

izražavanja mogu igrati veliku ulogu u otvorenoj debati o temama od javnog interesa, što je trajno obilježje demokratskog društva...⁴⁹

ESLJP nažalost nije u ovom slučaju otišao tako daleko kao u ranijem francuskom slučaju *Colombani*. U njemu se radilo o odredbi Zakona o medijima kojom se kriminalizira vrijeđanje šefa strane države. Novinar *Le Monde* je osuđen zbog vrijeđanja marokanskog kralja u članku o trgovini drogom u Maroku, a koji se zasnivao na službenom izvješću.

Francuski sudovi su oštro kritizirali činjenicu da članak *Le Monde* samo donosi sadržaj službenog izvješća, bez zasebnog pokušaja potvrđivanja tvrdnji u njemu. ESLJP je ovo smatrao pretjeranim jer mediji takve dokumente smiju smatrati vjerodostojnim i ne trebaju provjeravati svaku tvrdnju.

Sud je zaključio da prijestup vrijeđanja stranih vođa:

...spada u poseban zakonski dio o državicima i štiti ih od kritike samo u slučaju kada se ona tiče njihovih funkcija ili statusa, i neovisno o opravdanosti kritike. To pruža stranim šefovima država posebnu privilegiju koja nije u skladu s modernom praksom i političkim shvaćanjima. Bez obzira na očit interes koji svaka država ima za održavanje prijateljskih odnosa zasnovanih na povjerenju između državnih predstavnika, takva privilegija prelazi granice potrebne za ispunjenje toga cilja.⁵⁰

U izdvojenom mišljenju, sudac Power-Forde iz Irske smatrao je da se isto razmišljanje treba primjeniti i u slučaju *Eon*. Sud se nije koristio odlukama iz slučaja *Colombani* jer je taj slučaj uključivao slobodu tiska, za razliku od slučaja *Eon*. Sudac Power-Forde ipak smatra da se identičan princip odnosi i na zastarjelu i neopravdanu zaštitu predsjednika država od kritike.⁵¹

U drugom slučaju vrijeđanja šefova država ESLJP je odlučno zaključio da je država prekršila Članak 10. U slučaju Otegi Mondragon iz Španjolske šef države je bio monarh, koji nije političar nego igra ustavno neutralnu ulogu.

Mondragon, baskijski politički nacionalist, je bio optužen zbog vrijeđanja kralja Juana Carlosa prozivajući ga odgovornim za mučenje baskijskih nacionalista i zaštitu mučitelja. Iako ga je baskijski sud oslobodio tužbe, na višem sudu je osuđen i kažnjen jednogodišnjim zatvorom i ukinuto mu je pravo kandidiranja na izborima.

---

⁴⁹ Ibid. paras 60-61.

⁵⁰ *Colombani protiv Francuske*, Zahtjev br. 51279/99, Presuda 25. lipanj 2002, para 66-68.

⁵¹ *Eon protiv Francuske*, Sudac Power-Forde, djelomično izdvojeno mišljenje.

U snažno sročenoj presudi ESLJP je, ponavljajući zaključke iz ranijeg turskog slučaja (*Pakdemirli*)⁵², presudio u korist Otegi Mondragona:

... činjenica da kralj ima neutralnu ulogu u političkoj debati i djeluje kao posrednik i simbol državnog jedinstva ne štiti ga od kritike u obavljanju njegovih službenih dužnosti, niti - kao u ovom slučaju - u njegovoj ulozi predstavnika države koju simbolizira, posebno ako kritika dolazi od strane osoba koje na zakoniti način osporavaju ustavnu strukturu zemlje, uključujući monarhiju ... činjenica da kralj po španjolskom Ustavu 'nije odgovoran' u kaznenom zakonu ne znači da mu je dozvoljeno ometati slobodnu raspravu o njegovim institucionalnim ili čak simboličkim odgovornostima na kormilu države, uz poštivanje njegovog osobnog ugleda.⁵³

Mediji kao javni čuvari demokracije

Korak naprijed u zaštiti političkog govora učinio je ESLJP u odluci staroj više od 20 godina.

Islandski pisac Thorgeir Thorgeirson u novinskom članku je pisao o brutalnosti policije prema osumnjičenima. Osuđen je na nacionalnom sudu zbog klevetanja pripadnika policije u Reykjaviku. Slučaj je došao pred Europski sud gdje je odvjetnik islandske vlade, između ostalog, tvrdio da se ovaj slučaj razlikuje od prethodnih slučajeva ESLJP (kao npr. *Lingens*) jer se ne radi o *političkom* govoru koji po odluci Suda ima specijalnu zaštitu.

Ovaj argument nije uvjerio Sud koji je u svojoj presudi unio novu doktrinu koja se od tada koristila u mnogim sličnim slučajevima. Radi se o značaju uloge medija kao 'javnih pasa čuvara' u političkim i javnim pitanjima, kao što je to slučaj u Thorgeirsonovom članku:

Iako mediji ne smiju prekoračiti postavljene okvire, među ostalim 'zbog zaštite ugleda ... drugih', njihova dužnost je pružanje informacija i mišljenja od javnog interesa. Ne samo da imaju zadatak širenja takvih informacija i ideja: javnost također ima pravo primanja informacija. U suprotnom je medijima onemogućeno obavljanje njihove vitalne uloge 'javnog psa čuvara'...⁵⁴

U drugom slučaju, gotovo istovremeno sa slučajem *Thorgeirson*, Sud se trebao izjasniti po pitanju novinskog izvještaja o navodnoj surovosti u norveškom lovu

⁵² *Pakdemirli protiv Turske*, Zahtjev br. 35839/97, Presuda 22. veljača 2005.

⁵³ *Otegi Mondragon protiv Španjolske*, Zahtjev br. 2034/07, Presuda 15. ožujak 2011, para 56.

⁵⁴ *Thorgeirson protiv Islanda*, para 63.

na tuljane. Izvješće u listu *Bladet Tromso* oslanjalo se na neobjavljeno službeno izvješće koje je napisao novinar Odd Lindberg. Članovi posade broda za lov koji se spominju u Lindbergovom izvješću tužili su novine i urednika za klevetu. Sud je presudio na vrlo sličan način kao u slučaju *Thorgeirson*:

Uzimajući u obzir brojne faktore moguće štete nanesene osobnom ugledu ribolovaca i situaciju opisanu u *Bladet Tromso*, Sud smatra da su se novine mogle osloniti na službeni Lindbergov izvještaj bez dodatne provjere točnosti podataka. Sud nema razloga sumnjati u dobre namjere novina.⁵⁵

Što se tiče objave optužbi za koje se smatralo da su naškodile ugledu nekih članova posade, odluka Suda je ovisila (kao i inače u ovakvim slučajevima) o pitanju proizlazi li ograničenje slobode izražavanja iz 'nužnosti u demokratskom društvu'. Sud je uzeo u obzir ogromno zanimanje javnosti za ovaj slučaj, uključujući i negativno mišljenje o uredničkoj politici u *Bladet Tromsou*:

Sud uzima u razmatranje sveukupnu pozadinu slučaja protiv kojih su izrečeni stavovi o kojima je riječ. Stoga se sadržaj osporenih izvješća ne može promatrati odvojeno od diskusija o ribolovu u Norveškoj i u Tromsøu, trgovačkom središtu Norveške. Sud ponavlja da je Članak 10. primjenjiv ne samo na informacije ili ideje koje su blagonaklono primljene ili ih se smatra neuvredljivima, nego i u slučajevima kada se objavljuju uvredljive, šokantne ili uznemirujuće informacije za državu i bilo koji segment stanovništva...⁵⁶

Svrha osporavanog izvješća nije u osuđivanju određenih osoba niti u vrijeđanju ribolovnih odredbi ili surovosti prema životinjama ... ono (izvješće) je dio postojeće debate važne za lokalnu, nacionalnu i međunarodnu javnost i donosi široki izbor stavova različitih interesa.⁵⁷

Što se tiče predstavljenog slučaja, Sud ne može potvrditi da je nesumnjivi interes posade za zaštitu svog ugleda dovoljan da prevlada vitalni interes javnosti za informiranom političkom debatom od lokalne, nacionalne i međunarodne važnosti.⁵⁸

Jedna od posebnosti u ovom slučaju je manjinsko neslaganje pojedinih članova Suda s odlukom. U izdvojenom stavu izražen je stav da presuda šalje lošu poruku europskim medijima jer ih podržava u zanemarivanju osnovnih etičkih principa profesije.

---

⁵⁵ *Bladet Tromso i Stensaas protiv Norveške*, Zahtjev br. 21980/93, Presuda 20. svibanj 1999.

⁵⁶ Ibid, para 62.

⁵⁷ Ibid, para 63.

⁵⁸ Ibid, para 73.

TOČKE ZA RASPRAVU:

Što je javni interes? Kako se on razlikuje od onoga što javnost zanima? Kako biste vi razradili argument 'javnog interesa' u obrani članka o, recimo, skandalu u privatnom životu političara?

Vjerska kleveta

Većina europskih zemalja ima zakon kojom se zabranjuje vrijeđanje religija, dok u sustavu utemeljenom na običajnom pravu (common law, eng.) postoji i zločin bogohulne uvrede.

Zbog postojanja doktrine 'slobodne procjene' ESLJP nerado sudi u slučajevima bogohuljenja i vjerske uvrede. Oni spadaju u područje 'javnog morala' i Sud uglavnom odbija miješanje u odluke donesene na nacionalnoj razini:

Odsustvo jedinstvenog europskog koncepta po pitanju zaštite prava drugih u slučajevima napada na njihova vjerska uvjerenja daje prostora zemljama članicama za određivanje granica slobode izražavanja u slučaju uvrede moralnih i vjerskih osobnih uvjerenja...⁵⁹

Europski Sud za ljudska prava primjenjuje doktrinu 'slobodne procjene'. To se odnosi na fleksibilnost koja je na raspolaganju državama u provođenju Europske konvencije o ljudskim pravima. Razlike u slučajevima koji uključuju politički govor bit će vrlo male, jer se radi o zajedničkim vrijednostima od velikog značaja. Razlike će biti veće u slučajevima 'javnog morala' jer se radi o području većih kulturnih razlika između europskih zemalja.

U novijim slučajevima, međutim, Sud se ustručavao presuditi protiv uvrede vjere. U francuskom slučaju u kojem je pisac objavio kritički članak o rimokatoličkom učenju i povezo ga s antisemitizmom i Holokaustom Sud je presudio da se optužba o kleveti kosi sa Člankom 10. Pozivajući se na doktrinu 'slobodne procjene' Sud ipak podvlači njegovu slobodnu primjenu u slučajevima važnim za širu javnost (a Holokaust je nesumnjivo jedna od njih):

Uzimajući u obzir štetne efekte ove doktrine ('slobodne procjene', op.pr.), novinsko izvješće pridonosi na više načina javnoj diskusiji o istrebljenju Židova u Europi koja je od nesumnjivog javnog interesa u demokratskom društvu. U takvim slučajevima, ograničenja slobode izražavanja moraju biti strogo postavljena. Iako se radi o doktrini Katoličke crkve odnosno vjerskom pitanju, analiza izvješća

⁵⁹ *Giniewski protiv Francuske*, Zahtjev br. 64016/00, Presuda 31. siječanj 2006, para 44.

u pitanju pokazala je da ono ne sadrži napade na vjerska uvjerenja kao takva, već mišljenje autora kao novinara i povjesničara. Sud smatra esencijalnim za demokratsko društvo slobodno održavanje debate o pitanju koje u sebi sadrži čin takve snage kao što je zločin protiv čovječnosti...⁶⁰

U slučaju iz Slovačke novinar je tiskao izvješće u kojem kritizira čelnika Rimokatoličke crkve jer je pozivao na zabranu filmskog plakata a poslije i na zabranu filma zbog moralnih razloga. Novinar je osuđen zbog 'klevete nacije, rase i vjere' uz tvrdnju da je kritika usmjerena protiv crkvenog čelnika ravna vjerskoj kleveti. ESLJP je odbio ovakvu presudu i zaključio da se radi o kršenju Članka 10.:

Novinarevo pogrдно mišljenje vezano je isključivo uz visokog predstavnika Katoličke crkve u Slovačkoj. Suprotno odluci domaćeg suda, Europski sud nije uvjeren da je svojim mišljenjem novinar diskreditirao i omalovažavao katolički dio stanovništva.

[...] Činjenica da su neki članovi Katoličke crkve uvrijeđeni novinarskom kritikom nadbiskupa, te njegovom izjavom da mu nije jasno zašto poštteni katolici ne napuste crkvu kojoj je na čelu nadbiskup J. Sokol ne mijenja ništa tu poziciju. Sud prihvaća argument da članak niti se miješa u prava vjernika da izraze i prakticiraju svoju vjeru, niti da ocrnjuje sadržaj njihove vjere...⁶¹

Ovakvi noviji slučajevi u suprotnosti su s prethodnim odlukama ESLJP-a. U drugom austrijskom slučaju Sud je odbio zaključak da je zapljena filma za kojeg se tvrdilo da vrijeđa katolike kršenje Članka 10. Uživavanje prava na slobodu izražavanja osobe imaju

obvezu da izbjegnu bezrazložno uvredljivo izražavanje za druge i na taj način naruše njihova prava na način koji ne pridonosi bilo kojem obliku javne debate u cilju razvoja ljudskih odnosa. Zbog toga, kao stvar načela može se smatrati nužnim u nekim demokratskim društvima kazniti ili čak spriječiti neprimjerene napade na predmet vjerskog obožavanja, imajući uvijek u vidu da je bilo koji oblik donesenih 'formalnosti', 'uvjeta', 'ograničenja' ili 'kazni' razmjernom legitimnom cilju.⁶²

Sud je sličnu odluku donio u britanskom slučaju kratkog filma s erotskim sadržajem koji je zabranjen zbog kaznenog čina djela bogohulne uvrede.⁶³

---

⁶⁰ Ibid., para 51.

⁶¹ *Klein protiv Slovačke*, Zahtjev Br. 72208/01, Presuda 31. listopad 2006, paras 51-52.

⁶² *Otto-Preminger-Institut protiv Austrije*, Zahtjev Br. 13470/87, Presuda 20. rujan 1994, para 49.

⁶³ *Wingrove protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, Zahtjev Br. 17419/90, Presuda 25. Studeni 1996.

4. VRSTE KLEVETNIČKOG SADRŽAJA

Mišljenja vs. (protiv) činjenice

Raspravljali smo o tome da je u slučajevima klevete obrana istinom apsolutna. Primjer: ako objavim da je ministar pronevjerio novac, nisam ga oklevetao ako se može dokazati da se radi o istini.

No, što napraviti u slučaju kada moja navodno klevetnička izjava nije činjenica koja se može dokazati ili demantirati, nego mišljenje? Što ako ministra nazovem 'jadni kurče' (da nasumice izaberem primjer)?

Slučaj se pred sudom sigurno neće vrtiti oko toga je li ili ne tužitelj 'jadni kurac'. On će tvrditi da ga neopravdano vrijeđam. Ako slučaj ikada dođe pred Europski sud za ljudska prava, najvjerojatnije je da će Sud podržati moja prava na slobodu izražavanja a ne njegovo pravo na čast i ugled. (Sud bi vjerojatno zaključio da on kao političar mora biti spreman tolerirati ovakve uvrede. A ako je usput, kao i u slučaju Sarkozy, upravo on prvi koristio takvu izjavu, suci bi mu mogli na odmjeren način kazati da razvije osjećaj za šalu).

ESLJP je odavno ustanovio razliku između činjenica i vrijednosnih mišljenja:

Treba pažljivo razlikovati činjenice i vrijednosne sudove. Činjenice se mogu dokazati, ali istinitost vrijednosnih sudova nije dokaziva ... Kod vrijednosnih mišljenja ovaj zahtjev (za dokazivanje istinitosti) je neizvediv, i time se ujedno narušava sloboda mišljenja...⁶⁴

Ovaj stav je nakon toga razrađen u ranije spomenutom slučaju *Thorgeirson*. Thorgeirson, islandski novinar koji je pisao o brutalnosti policije, nije sam dokumentirao te slučajeve već je komentirao druge primjere policijskog nasilja. Neke njegove tvrdnje su dokazano netočne, ali neke druge su bile točne. Činjenica da je bila riječ o pitanju koje je izazivalo značajnu javnu zabrinutost značila je da novinar nije tako strogo morao dokazati povezanost između vrijednosnog mišljenja i činjenica.

Dakle, ako kažem da je ministar 'potkupljen', je li to kleveta? S jedne strane mogu dokazati faktičku istinitost (poigrao se sa troškovima). Ali ako postoje i druge prijave za pronevjeru na njegov račun, mogu tvrditi da se moje vrijednosno mišljenje temelji na stvarnim podacima – bez potrebe za dokazivanjem točnosti.

---

⁶⁴ *Lingens protiv Austrije*, para 46.

Humor

Hervé Eon nije napravio svoj uvredljivi transparent da bi bezrazložno uvrijedio francuskog predsjednika. On je ponovio riječi koje je Sarkozy sam izrekao. S obzirom da je javnost prepoznala riječi, njihovo ponavljanje je izazvalo smijeh. Predsjednik Sarkozy očito nije shvatio šalu, kao ni francuski sudovi. Ali Europski sud jest.

Iznenaduje koliko često javne ličnosti nemaju smisla za humor. U članku u jednim austrijskim novinama opisan je na satirički način nacionalni strah nakon što je skijaški prvak Hermann Maier slomio nogu u automobilskoj nesreći. Jedini izuzetak, kako su u članku napisali, bio je njegov prijatelj i rival Stefan Eberharter, koji je izjavio: 'Super, sad ću konačno pobijediti. Nadam se da će se pokvareni pas spotaknuti o štaku i slomiti i drugu nogu.'⁶⁵

Uslijedio je niz nevjerojatnih reakcija:

- Jedini u cijeloj Austriji koji nije shvatio šalu je bio Eberharter.
- Obratio se odvjetniku koji mu nije rekao da se vrati kući i sve zaboravi.
- Odvjetnik je podnio tužbu, i Eberharter je dobio parnicu protiv novina.
- Bečki prizivni sud je potvrdio presudu.

ESLJP je donio jednu od svojih najkraćih presuda. Njezin zaključak može se sažeti u 'To je šala!'

Članak, kao što je očito iz naslova i opisa uz Maierovu fotografiju, je pisan u ironičnom i satiričnom stilu, i zamišljen je kao humoristički komentar. S druge strane, nastojao je napraviti kritički doprinos predmetu od javnog interesa, odnosu društva prema sportskim zvijezdama. Sud nije uvjeren u zaključak nacionalnog suda da prosječni čitatelj nije u stanju shvatiti satiru i, posebno, humoristički element pasusa o tome što je gospodin Eberharter mogao reći, ali zapravo nije rekao.⁶⁶

Sud je priznao sve štete i troškove.

Ovo nije bio ni prvi ni zadnji put da je tužitelj u tužbi za klevetu uspio sam potkupati svoj ugled.

ESLJP dosljedno dozvoljava veću slobodu kod humorističkih i satiričkih komentara. U slučaju *Klein*, spomenutog prije u kontekstu vjerske klevete, stavljanje

---

⁶⁵ *Nikowitz protiv Austrije*, Zahtjev br. 5266/03, Presuda 22. veljača 2007, para 6.

⁶⁶ *Ibid*, para 25.

kritike katoličkog nadbiskupa u okvir razrađene intelektualne šale išlo je značajno u prilog novinaru.

Međutim, objavljivanje navodne klevete u satiričkim listovima nije garancija zaštite samo po sebi. U rumunjskom slučaju političar *Petrina* se uspješno obratio ESLJP-u zbog kršenja njegovih prava po Članku 8. u vezi lažne optužbe po kojoj je on bivši član zloglasne komunističke tajne službe *Securitate*. Podatak da je članak objavljen u satiričkom listu ovdje nije bio važan. Poruka članka je bila jasna i direktna, lišena svake ironije ili šale.⁶⁷

Sloboda kakva je predviđena kod humora i satire dozvoljena je i u drugim oblicima kreativnog pisanja. U dva turska slučaja, *Karatas* i *Alinak*, dopušten je materijal koji bi inače bio zabranjen zbog poticanja na nasilje, zbog njegovog umjetničkog konteksta. U navodnom napadu na ugled, Sud je bio tolerantniji prema umjetničkom djelu:

Sud je zaključio da je riječ o portretnoj karikaturi koja sadrži satiričke elemente. Satira je oblik umjetničkog izražavanja i društvenog komentara kojem je svojstveno preuveličavanje i izobličavanje stvarnosti. Svako miješanje u umjetnikovo pravo na takvo izražavanje mora se pažljivo ispitati.⁶⁸

Umjetnička sloboda nije neograničena. U slučaju *Lindon, Otchakovsky-Laurens i July* sud je osudio za klevetu pisca romana koji je opisivao fiktivni lik napravljen po uzoru na desničarskog ekstremnog vođe Jean-Marie Le Pena – premda je presuda Visokog vijeća iz 2007. izazvala žestoko izdvojeno mišljenje u kojem je većina optužena za odstupanje od dotadašnje prakse Suda.⁶⁹

Izjave drugih

Koliko je novinar odgovoran za potencijalno klevetničke stvari koje je netko drugi rekao? Većina novinara dobar dio vremena izvještava o izjavama drugih, ili u slučaju elektronskih medija, daju prostor drugima da se izjasne.

ESLJP je razmatrao nekoliko slučajeva koji su na nacionalnim sudovima osuđeni zbog izjava drugih osoba. To je još jedan dokaz da nacionalni pravni sustavi još uvijek novinare smatraju odgovornima kada prenose tuđe izjave. Odluke ESLJP-a daju više razloga za nadu.

---

⁶⁷ “[C]lair et direct, dépourvu de tout élément ironique ou humoristique.” *Petrina protiv Rumunjske*, Zahtjev br. 78060/01, Presuda 14. listopada 2008, para 44.

⁶⁸ *Vereinigung Bildender Künstler protiv Austrije*, Zahtjev br. 68354/01, Presuda 25. siječanj 2007, para 33.

⁶⁹ *Lindon, Otchakovsky-Laurens i July protiv Francuske*, Zahtjev br. 21279/02 i 36448/02, Presuda 22. listopada 2007.

Najpoznatiji slučaj ovog tipa ne bavi se klevetom. *Jersild* je danski novinar koji je napravio dokumentarni film o grupi mladih neonacista. U filmu oni u više navrata iznose niz ekstremnih i izuzetno uvredljivih rasističkih tvrdnji. Nakon pritužbi javnosti i Jersild i članovi snimljene grupe su osuđeni po zakonu o rasnoj mržnji.

ESLJP je u obrazloženju, koje se kasnije često ponavljalo, ustvrdio da se sud ne smije miješati u način na koji novinar obavlja svoj posao:

metode objektivnog i uravnoteženog izvještavanja su različite, ovisno među ostalim o vrsti medija. Nije na ovom sudu, kao ni na nacionalnim sudovima, da nameću novinarima svoja viđenja tehnike izvješćivanja.⁷⁰

Ova poruka nije se odnosila samo na Jersilda, već je postala dijelom ozbiljne javne rasprave o problemu rasizma:

Gledano u cjelini, za ovaj dokumentarni prilog ne može se reći da mu je svrha propagiranje rasističkih mišljenja i ideja. Upravo suprotno, jasno je pokušao - kroz intervju - razotkriti, analizirati i objasniti ovu grupu mladih ljudi, ograničenih i frustriranih socijalnim položajem, s kriminalnom prošlosti i nasilnim ponašanjem, znači bavi se temom koja je i prije zabrinjavala javnost.⁷¹

Stoga:

Kažnjavanje novinara koji prenosi izjave drugih u intervjuu ozbiljno umanjuje doprinos medija u raspravi o temama od javnog interesa i ne smije se poduzimati osim ako postoje posebno jaki razlozi da bi se to napravilo.⁷²

U novijem slučaju grčki radijski izvjestitelj Nikitas Lionorakis je osuđen za klevetu i kažnjen novčanom kaznom zbog tužbe osobe koju je studijski gost u radijskom intervjuu emitiranom uživo uvrijedio. Europski sud je našao nekoliko točaka u kojima su prekršena Lionorakisova prava po Članku 10. i zaključio da izvjestitelj nije odgovoran za izjave svojih gostiju emitiranih uživo. Izrekao je mišljenje koje se može naći u brojnim medijskim slučajevima Europskog suda:

tražiti da se novinar sustavno i formalno ogradi od sadržaja izjave koja može biti uvredljiva ili štetna za treću osobu nespojivo je s ulogom medija u pružanju informacija o trenutnim događajima, mišljenjima i idejama.⁷³

---

⁷⁰ *Jersild protiv Danske*, Zahtjev br. 15890/89, Presuda 23. rujana 1994., para 31.

⁷¹ *Ibid*, para 33.

⁷² *Ibid*, para 35.

⁷³ *Lionarakis protiv Grčke*, Zahtjev br. 1131/05, Presuda 5. srpanja 2007.

Drugim riječima, trebalo bi biti općeprihvaćeno da se novinar ne smije automatski povezivati s izjavama drugih i ovo se odnosi na svako prenošenje mišljenja ili činjenica.⁷⁴

---

⁷⁴Vidi isto *Filatenko protiv Rusije*, Zahtjev br. 73219/01, Presuda 6. prosinac 2007.

5. KLEVETNIČKI SLUČAJEVI NA SUDU

Obrana u slučajevima tužbe za klevetu

Iz svega što smo dosad rekli jasno je da postoji nekoliko načina obrane kod tužbi za klevetu:

Istina: ESLJP istinu smatra apsolutnom obranom. Ako je nešto istinito ne može biti uvredljivo.

Razumno izvještavanje: sudska praksa Europskog suda razvila je tezu po kojoj objava, ako je *razumna*, može biti opravdana čak i kad nije u cjelosti istinita. Neki elementi definiranja 'razumnosti' su:

- Novinar se potrudio u dobroj vjeri da dokaže istinitost izjave i vjerovao je u njenu istinitost.
- Uvredljive tvrdnje sadržane su u službenim izvješćima – novinar nije obvezan provjeravati istinitost svih izjava u izvješću.
- Tema je od javne važnosti i interesa.

Mišljenje: Izjava zbog koje je podnesena tužba nije prenošenje činjenice, nego izražavanje mišljenja. Od novinara se može očekivati određena činjenična osnova, ali nije je potrebno dokazivati.

Satira: Tvrdnja nije zamišljena da bude ozbiljna i nitko razuman je tako neće shvatiti.

Potpuni imunitet: Ako je uvredljiva izjava prenesena u izvještaju iz parlamenta ili sudskog postupka, podliježe apsolutnom imunitetu od progona. U tom slučaju ni izvorni autor tvrdnje, niti mediji koji je prenose ne mogu biti tuženi za klevetu. Ovo pravilo se odnosi i na druga legislativna tijela i para-pravosudne institucije (primjerice, istrage o ljudskim pravima).

Kvalificirani imunitet: ESLJP djelomično štiti medije i kada prenose druge vrste izjava, čak i kad ne uživaju povlastice kakve pripadaju parlamentu ili sudovima. To je primjenjivo na, primjerice, javne skupove, dokumente i druge javne izvore.

Izjave drugih: Novinari nisu odgovorni za izjave drugih, osim ako ih podržavaju. Kao primjer je naveden slučaj radijskog intervjua uživo.

Čiji je teret dokazivanja?

Ako ja tebe tužim, onda ja moram dokazati svoje argumente ako želim pobijediti. Točno?

Ne baš. U slučajevima tužbi za klevetu ovo osnovno načelo je obično pogrešno. U mnogim (ali ne i svim) pravnim sustavima teret dokazivanja ne leži na tužitelju - osobi koja tvrdi da je oklevetana - nego na branjeniku. U svim drugim građanskim tužbama kojima se traži obeštećenje za navodni prijestup, automatski bi bila odgovornost onoga tko je oštećen da dokaže sljedeće:

- Da je branjenik izvršio čin (u ovom slučaju iznio uvredljivu izjavu).
- Da je čin izazvao štetu tužitelju (povreda njegove ili njene reputacije).

U tužbama za klevetu teret dokazivanja je obrnut u drugoj točki. Ako tužitelj dokaže da je optuženi izrekao tvrdnju – što je najčešće prilično jednostavno – nakon toga je na optuženom da dokaže istinitost izjave, i da slijedom toga nije uvredljiva.

Izrazit izuzetak ovom pravilu su Sjedinjene Američke Države. U slavnom slučaju *New York Times protiv Sullivan*, o kojem je već bilo govora, američki Vrhovni Sud ispravio je anomaliju tereta dokazivanja u slučaju tužbe za klevetu koju je podnio javni dužnosnik. U kasnijim tužbama ovo novo pravilo se proširilo na sve javne osobe.

Novo pravilo ne oslobađa novinare od odgovornosti pravilnog izvještavanja – ova pitanja ostaju predmetom rasprave na sudu – ali im dopušta da budu odvažniji u istraživanju tema od javnog interesa.

U tom smislu su razlike između američkog i europskog zakona o kleveti izrazito velike. Europska pravosuđa temeljena na običajnom pravu (Velika Britanija, Irska, Malta i Cipar) slijede nepravilnu tradiciju engleskog prava, dok pravni sustavi izvedeni iz rimskog prava imaju nešto drugačiji pristup ali s jednakim učincima. Po rimskom zakonu je teret dokazivanja na onoj stranci koja može dokazati potvrdno. To proizlazi iz pretpostavljene teškoće dokazivanja negativnog. U slučaju klevete to znači da teret dokazivanja istinitosti izjave leži kod branjenika.

RASPRAVA

Što vi mislite? Treba li okrenuti teret dokazivanja u slučajevima klevete?

Europski sud za ljudska prava nije uopće uvjeren u argumente za promjenu tereta dokazivanja. Premda je pod utjecajem nekih drugih aspekata sve razvijenije američke sudske prakse o kleveti, kako smo već razmatrali, okrenuli su leđa novom pravilu proizašlom iz slučaja *New York Times protiv Sullivan* i američkih slučajeva koji su slijedili.

U slučaju *McVicar* od Suda je traženo da presudi o pravilu iz slučaja *Sullivan* kao dio tvrdnje britanskog novinara da on ne treba dokazivati istinitost tvrdnji o drogiraju poznatog sportaša. Sud je ovako zaključio:

Sud smatra da zahtjev po kojem podnositelj prigovora mora dokazati pretežitu istinitost navoda iznesenih u članku predstavlja ograničenje njegove slobode izražavanja po Članku 10 (2) Konvencije...⁷⁵

Zaštita tajnih izvora

Zanimljivo, na ovom polju je sudska praksa ESLJP puno naprednija. Jedan od *McVicar*ovih problema u dokazivanju istinitosti njegovih tvrdnji je bio što su njegovi informatori odbili svjedočiti. Česta je pojava da se medijske optužbe o nečijem nezakonitom postupanju temelje na izvorima čija je anonimnost zajamčena. Na zaštitu anonimnih izvora gleda se kao na načelo novinarske etike.

U znamenitom slučaju *Goodwin* britanski je novinar odbio poslušati sudski nalog da otkrije svoje izvore, a Europski sud je zaključio:

Zaštita novinarskih izvora je jedan od osnovnih uvjeta slobode medija, kako je propisano zakonima i profesionalnim kodeksima u većini zemalja potpisnica i potvrđeno u nekoliko međunarodnih instrumenata o novinarskim slobodama... Bez takve zaštite izvori bi se ustručavali pomagati medijima u informiranju o stvarima od javnog interesa. Zbog toga bi vitalna uloga medija kao javnog psa čuvara bila ugrožena i to bi utjecalo na njihovu mogućnost prenošenja preciznih i pouzdanih informacija. Imajući u vidu važnost zaštite novinarskih izvora za slobodu medija u demokratskom društvu i moguće odustajanje izvora kojim bi nalog o otkrivanju izvora značajno utjecao na realizaciju te slobode, takva mjera ne može biti u skladu sa Člankom 10. Konvencije, osim ako je opravdan preovlađujućim prohtjevima u javnom interesu.

Presuđeno je u korist *Goodwina*, kao i u brojnim sličnim procesima nakon toga.

Ipak, zahtjev da novinar mora dokazati istinitost klevetničke izjave može namet-

---

⁷⁵ *McVicar protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, Zahtjev br. 46311/99, Presuda 7. svibanj 2002, para 87.

nuti etičku dilemu koju novinar može razriješiti samo tako da ne ponudi takav dokaz. Naravno, novinar tada ne bi bio *obvezan* otkriti izvor, ali bi mogao izgubiti parnicu.

Posebni izvjestitelj za slobodu medija pri Organizaciji za europsku sigurnost i suradnju (OESS) izričito je preporučio načine kako bi se sud trebao odnositi prema situacijama u kojima novinari mogu svjedočiti pred sudom:

Novinar nije obvezan svjedočiti u kaznenim ili građanskim procesima ili pružati informacije kao svjedok osim ako je apsolutno neophodno i ako nema drugog načina za dobijanje informacija, te ako je otklonjena opasnost da će time biti ugroženo njegovo zdravlje ili dobrobit, ili će biti ograničeno dobijanje informacija od sličnih izvora u budućnosti.

Odbor ministara Vijeća Europe preporučuje:

U procesima protiv novinara za navodnu povredu časti ili ugleda neke osobe, vlasti bi trebale uzeti u obzir sve dokaze koji su im na raspolaganju pod nacionalnim zakonima o sudskom postupku i zbog te svrhe ne smiju zahtijevati od novinara otkrivanje izvora.⁷⁶

Pravni lijek/kazne

Jedan od razloga zašto su procesi za klevetu, bilo kazneni ili građanski, zastrašujući jest utjecaj kazni ili novčanih odšteta protiv medija. Spominje se obično 'obeshrabrujući efekt' teških kazni ili visokih novčanih presuda. Da bi fraza bila jasnija, ne radi se samo o efektu koji se postiže kod optuženih novinara u svakom pojedinačnom slučaju, već i ograničavajućem efektu koji zakon o kleveti postiže prema istraživačkom i jakom novinarstvu.

Kako je već prije rečeno, međunarodna tijela su usmjerila svoju pažnju na kaznenu klevetu i opasnost od zatvaranja novinara zato što su obavljali svoj posao, te ograničavanja slobode izražavanja.

Europski sud se bavio brojnim slučajevima kaznene klevete i premda, kako smo vidjeli, neće sasvim odbaciti tu vrstu prijestupa, u više navrata je davao tumačenja dosuđenih kazni, kao na primjer u rumunjskom slučaju:

Okolnosti sadašnjeg slučaja – klasični slučaj klevete protiv jedinca unutar debate o pitanju od opravdanog interesa javnosti

---

⁷⁶ Vijeće Europe, Odbor ministara, Preporuka br. R (2000) 7 Odbora ministara državama članicama o pravu novinara da ne otkrije svoje izvore informiranja, <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=342907&Site=CM>.

– **pokazuju nedopustivost izricanja zatvorske kazne. Takva kazna, po svojoj prirodi, neizbježno će imati obeshrabrujući efekt, takav zaključak stoji bez obzira je li optuženi odslužio određenu mu zatvorsku kaznu, jer je pomilovan odlukom koja je diskrecijsko pravo rumunjskog predsjednika; takav čin pomilovanja oslobađa osobu od odsluženja kazne ali ne briše njegovu osudu...**⁷⁷

U ovom slučaju Sud je bio naročito kritičan prema nalogu koji, kao dio presude, novinarima zabranjuje obavljanje njihove djelatnosti na godinu dana:

Sud neprestano ponavlja da zabrana bavljenja novinskim poslom mora biti izrečena uz najveću moguću pažnju i može se opravdati jedino izvanrednim okolnostima... Sud smatra...da je (ova zabrana, op. pr..) posebno oštra i ne može biti opravdana opasnošću od ponavljanja počinjenog djela.

... Sud smatra da je zabrana novinskog rada osuđenima kao preventivna mjera suprotna s načelom da medijima mora biti omogućeno obnašanje uloge javnog psa čuvara u demokratskom društvu.⁷⁸

U građanskim parnicama zbog klevete efekt obeshrabrenja su visoke novčane kazna protiv medija. U tim parnicama cilj nije kažnjavanje branjenika (klevetnika) već kompenzacija tužitelja, oklevetane osobe, za bilo kakav gubitak ili nanesenu štetu. Iz toga slijedi da oklevetani treba dokazati stvarnu štetu ili gubitak kao dio svoje tužbe. Ako to nije u stanju, novčana odšteta je upitna. Najčešće se klevetnička izjava može poništiti objavom ispravka ili isprikom.

Problem se javlja kod neimovinske štete. Radi se o novčanoj nadoknadi štete koja se ne može točno izračunati, kao što je gubitak časti ili ugleda. Sudovi naravno moraju uzeti u obzir štetu načinjenu ugledu ali i eventualni učinak visoke novčane odštete na branitelja i - još šire - na slobodu izražavanja i medija u društvu.

Europski sud je kritičan prema velikim odštetama za neimovinsku štetu jer smatra da krše Članak 10. Upadljiv primjer je slučaj *Tolstoy Miloslavsky*, pisca klevetničkog pamfleta protiv kojeg je britanska porota 1989. presudila odštetu od 1,5 milijuna funti.. Sud je ovaj iznos proglasio izrazito nesrazmjernim, tvrdeći da se krši Tolstoy Miloslavskyeva sloboda izražavanja, premda je nepobitno utvrđeno da je počinio klevetu.

U slučaju *Steel i Morris protiv Ujedinjenog Kraljevstva* (McLibel slučaj) Sud je

---

⁷⁷ *Cumpana i Mazare protiv Rumunjske*, Zahtjev br. 33348/96, Presuda 17. prosinac 2004, para 116.

⁷⁸ *Ibid.*, paras 118-119.

zaključio da se visina odštete mora odrediti po mogućnostima branitelja. Britanski sud je iznio umjerenu odštetu 'po suvremenim standardima', ali je ona ipak 'vrlo značajna u odnosu na skromne prihode i sredstva ... podnositelja žalbe...'⁷⁹

U slučaju *Filipović protiv Srbije*, Sud je ponovio svoje zaključke iz slučaja *Tolstoy Miloslavsky* te *Steel i Morris* da odšteta treba biti proporcionalna pretrpljenoj moralnoj šteti, ali i sredstvima koja su na raspolaganju tuženiku. U ovom slučaju, premda je tuženik netočno optužio tužitelja za pronevjeru, činjenica jest da je tužitelj bio pod istragom za utaju poreza. Zbog toga moralna šteta nije bila velika. Dosuđena odšteta odgovarala je šestomjesečnoj plaći tuženika, što je iznos koji ESLJP smatra pretjeranim i protivnim Članku 10.⁸⁰

Treba također reći da Europski sud rijetko dosuđuje naknadu za neimovinsku štetu. Uobičajeni je zaključak da je dovoljno presuditi da je nečije pravo bilo prekršeno, što je stav kojeg bi domaći sudovi mogli slijediti ukoliko je to moguće.

Kako primijeniti međunarodni zakon o ljudskim pravima u nacionalnom sudstvu?

Veliki dio rasprave u radionici je usmjeren na standarde zaštite slobode izražavanja ugrađene u međunarodni i regionalni zakon o ljudskim pravima. No, kako ih primijeniti na nacionalnoj razini? Hoće li građanski ili kazneni sud jednostavno odbaciti bilo koji argument temeljen na tim standardima?

Sve europske zemlje, uz nekoliko izuzetaka, članice su Europske konvencije za ljudska prava. To znači da se obvezuju poštovati Članak 10., njegovu zaštitnu ulogu i stroge uvjete primjene ograničenja.

Još veći broj europskih zemalja članice su Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima. I ovdje su zemlje obvezne postupati u skladu s potpisanim obvezama.

Nadzorni organ MPGPP-a je Komitet za ljudska prava, tijelo neovisnih stručnjaka koje donosi smjernice o primjeni Pakta. Ono također periodično nadzire napredak svake zemlje članice u provedbi obveza prema MPGPP-u. U slučaju da je zemlja članica potpisnica i Prvog fakultativnog protokola MPGPP-a, Komitet se bavi i privatnim tužbama pojedinaca koji smatraju da su im prava prekršena, ako su prethodno iscrpljena sva domaća pravna sredstva.

---

⁷⁹ *Steel i Morris protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, para 96.

⁸⁰ *Filipović protiv Srbije*, Zahtjev br. 27935/05, Presuda 20. studeni 2007.

MPGPP u tom slučaju zahtijeva:

Tamo gdje to nije već osigurano postojećom legislativom ili drugim mjerama, svaka zemlja potpisnica Pakta mora poduzeti sve nužne korake, u skladu sa svojim ustavnim procesima i u suglasnosti s odredbama Pakta, da usvoji takve zakone ili druge mjere koje su potrebne da bi se osigurala primjena prava prihvaćena u današnjem Paktu.⁸¹

Međutim, precizan način usvajanja međunarodnih zakonskih odredbi u nacionalnom pravosuđu se prilično razlikuje.

Teoretski, države se svrstavaju u dvije grupe: *monističku* i *dualističku*.

Monističke države automatski preuzimaju međunarodno pravo u domaći pravni okvir. To znači da je moguće pozivanje na obveze članica potpisnica u domaćim sporovima (kao što je suđenje zbog klevete).

Dualističke države preuzimaju međunarodne obveze u domaće sudstvo nakon što ih usvoji zakonodavno tijelo. Prije toga nije moguće očekivati poštivanje međunarodnih obveza u domaćem sudstvu.

Države sa sustavima izvedenim iz običajnog prava poput Ujedinjenog kraljevstva, Irske, Cipra i Malte su bez iznimke dualističke. Socijalističke države su isto dualističke. Države s građanskopravnim sustavom su najčešće monističke, ali mnoge i nisu (primjerice skandinavske zemlje). Sve države bivšeg dualističkog post-komunističkog sistema u srednjoj i istočnoj Europi su sada monističke.

To je tako teoretski. Praksa je puno složenija.

Stvarni položaj ratificiranih međunarodnih ugovora koji automatski postaju dio domaćeg zakonodavstva u monističkim zemljama varira. Jesu li oni iznad Ustava? Ili su izjednačeni? Iznad nacionalnih statuta? Ili su izjednačeni? Odgovor je različit od zemlje do zemlje.

U dualističkim državama samo neki dijelovi međunarodnog prava mogu biti automatski primjenjivi. U Ujedinjenom kraljevstvu i Sjedinjenim Američkim Državama međunarodni zakoni mogu biti izravno primijenjeni, osim u slučaju sukoba s nacionalnim statutarnim pravom. Američki Ustav također navodi da su 'svi potpisani sporazumi, i oni koji će tek biti, pod nadležnošću SAD vrhovni zakoni zemlje.' U praksi međutim Vrhovni Sud smatra kako mnogi sporazumi (uključujući i onaj o ljudskim pravima) 'nisu samo-izvršni' jer ih Kongres prethodno treba prihvatiti.

---

⁸¹ MPGPP, ČI 2(2)

Međutim, čak i kad sporazumi nisu uključeni u sustav dualističkih država, sudovi ih često uzimaju za stvaranje interpretativnih smjernica u parnicama.

Teško je, stoga, dati opće smjernice koliko će temeljito domaći sudovi prihvaćati argumente temeljene na međunarodnim pravnim standardima. Na pravnim praktičarima u svakoj zemlji je da to dokuče.

Postoji još jedan zajednički problem u svim pravnim sistemima: suci mogu biti neobaviješteni o državnim sporazumnim obvezama ili o sadržaju sporazuma ili kako se sporazum treba interpretirati i primijeniti. Zato baš i nije dobra strategija upozoriti suca da bi trebao primijeniti sporazumni zakon. Bolje je pozvati se na međunarodno pravo *kao sredstvo interpretiranja nacionalnog zakona*.

Drugačije je stanje s Europskom konvencijom o ljudskim pravima.

Prema Protokolu 11. EKLJP-a Europski sud za ljudska prava ima obvezujuću ovlast nad državama članicama Konvencije. To znači da se osoba koja nije u stanju osigurati otklanjanje povrede prava koje Konvencija štiti može obratiti Sudu.

Odluke ESLJP obvezuju samo države na koje se odnose. Svejedno, odluke i razmišljanja Suda *mogu* se koristiti u drugim sličnim procesima pred drugim nacionalnim pravosuđima. U nekim državama, recimo Španjolskoj i Belgiji, sudovi su obvezni slijediti interpretacije ESLJP-a u relevantnim slučajevima, osim ako ne umanjuju djelokrug prava o kojem je u određenom slučaju riječ.

Sudska praksa ESLJP-a u slučajevima klevete, uvrede, kršenja privatnosti i srodnih pitanja je iznimno opsežna i predstavlja temelj većini sadržaja ove radionice. Sudovi se mogu osjećati slobodnima da zanemaruju odluke ESLJP-a, ali one mogu biti korištene kao uvjerljive i autoritativne interpretacije državnih obveza po Članku 10.⁸²

Što je sa sudskom praksom drugih pravosudnih sustava?

U ovom priručniku se spominju značajni slučajevi iz različitih nacionalnih sudstava. Naravno, odluke nacionalnog suda jedne države ne obvezuju sudove drugih

---

⁸² Ovaj priručnik se snažno oslanja na pravosuđe ESLJP jer je najnaprednije europsko pravno tijelo za slobodu izražavanja i može uvjeriti nacionalne sudove.

Postoje naravno i slabe točke. Može se raspravljati da Sud:

- nije dovoljno uporan u osudi kaznene klevete;
- pretjerano ističe važnost 'prava na ugled' koji ustvari i ne postoji u ESLJP;
- Brka zaštitu reputacije sa drugim oblicima ograničenja slobode izražavanja, uključujući javni mir i red i privatnost.

država, čak i kada imaju slične zakone i pravne sustave pa čak i kada, kao u zemljama običajnog prava, rade u skladu s doktrinom presedana.

Važnost razmatranja slučajeva iz drugih zemalja je u tome što se na taj način jednostavno doznaju najnaprednije odluke i najuvjerljivija obrazloženja u slučajevima vezanim za slobodu izražavanja. Ako se ovi argumenti koriste u slučajevima na nacionalnim sudovima, to treba napraviti pažljivo i diplomatski, kako bi se izbjegao sukob sa sucima. Važno je, međutim, da su suci u slučajevima klevete upoznati sa sudskom praksom drugih zemalja.

6. UPOTREBA OVOG PRIRUČNIKA

U uvodu smo naveli trojaku svrhu ovog priručnika:

- Kao pomoćno sredstvo sudionicima koji se žele pripremiti za radionicu o klevećenju;
- Kao vodič sudionicima (najčešće odvjetnicima) u pripremi pravnih sporova;
- Kao izvorni materijal za predavače i instruktore za pripremu radionica o klevećenju.

Prve dvije bi trebale biti jasne same po sebi.

Za instruktore koji žele koristiti ovaj priručnik kao nastavno pomagalo na raspolaganju su dodatni materijali kao što su setovi planova za svako predavanje radionice sa dopunskim materijalima uključujući powerpoint prezentacije, vježbanje rasprave i izmišljeni pravni slučaj.

Priručnik i dodatni materijali za obuku su sastavljeni sa prvobitnim ciljem održavanja niza radionica za mješovite grupe sudionika odvjetnika i novinara, svaka u rasponu od dva dana. Ovako izgleda pregled programa:

RADIONICA ZA OBUKU O ZAKONU O KLEVETI: PREGLED PROGRAMA

Dan 1 (odvjetnici i novinari)

- Susret 1: Temeljna načela i izvori
Ograničavanje slobode izražavanja (ukupno 90 minuta)
- Susret 2: Uvod u zakon o kleveti (60 minuta)
- Susret 3: Kleveta u nacionalnom pravu (sličnosti i razlike) (90 minuta)
- Susret 4: Scenariji klevete (90 minuta)

Dan 2 (samo odvjetnici)

- Susret 5: Kleveta u sudskoj praksi ESLJP (90 minuta)
- Susret 6: Klevetnički slučajevi na sudu (90 minuta)
- Susret 7: Vježba: izmišljeni pravni slučaj klevete na sudu
Zaključna rasprava: pouke iz vježbe, primjedbe o razlikama u sudskoj praksi između nacionalnih sudova i Konvencije (EKLJP).

Urednički seminar (samo novinari)

Najbolja novinska izvještavanja u kojima je uravnoteženo pravo građana na informiranje i poštivanje etičkih i pravnih granica zaštite ugleda.

Gore je predloženo da se odvjetnička radionica nadopuni uredničkim seminarom za novinare sa najboljim medijskim primjerima ravnoteže između prava na informiranje i potrebe poštivanja etičkih i pravnih okvira o zaštiti ugleda. Ovaj susret trebao bi voditi iskusni urednik i, ako je moguće, odvjetnik koji bi odgovarao na novinarska praktična pitanja.

Ako se radionica organizira samo za odvjetnike, program se onda može skratiti jer su susreti 5 i 6 slični susretima 2 i 4, ali sa više pravnih detalja. U tom slučaju je čak moguće održavanje jednodnevne radionice tako da se izostavi rasprava o temeljnim načelima i izvorima slobode izražavanja te spoje susreti 2 i 4 sa 5 i 6 i skрати vježba izmišljenog pravnog slučaja klevete.

Pedagogija i obrazovanje odraslih

Odvjetnici su više navikli od većine ljudi na stalno čitanje u cilju razvoja i razumijevanja znanja – to je stalna stručna obveza. Čak i tako oni nisu izuzeti iz osnovnog principa obrazovanja odraslih po kojem se znanje i razvoj razumijevanja djelotvornije uče u vježbama sposobnosti umjesto samog čitanja i slušanja.

Priručnik i priloženi programi radionice sadrže brojne "brainstorms" i "točke za rasprave" namijenjene instruktorima da sudionike pozovu na diskusiju. Prve su zamišljene kao kratki i otvoreni razgovori u trenutku upoznavanja sa temom. Točke za raspravu imaju za cilj snažniju i obrazloženiju diskusiju. Dobar instruktor će vjerojatno započeti raspravu i kod mnogo drugih tema.

Scenariji klevete u susretu 4 i vježba izmišljenog pravnog slučaja klevete u susretu 7 su izuzetno važan dio procesa učenja. Njihova namjena je da objedine više teorijskih dijelova vježbe tako što sudionike potiču na procjenu različitih scenarija i zauzimanje različitih stavova. Za instruktora je posebno korisno da izmjenjuje ključna stanovišta ovih scenarija tijekom rasprave (s obzirom da su ionako svi fiktivni) u cilju naglašavanja pojedinih važnih točaka.

IPI: Defending Press Freedom for 65 Years

The International Press Institute (IPI), the oldest global press freedom advocacy organisation, is a worldwide network of editors, media executives and leading journalists dedicated to furthering and safeguarding press freedom, promoting the free flow of news and information, and improving the practices of journalism. Based in Vienna, IPI is a politically neutral organisation and holds consultative status before a number of inter-governmental bodies.

International Press Institute

Spiegelgasse 2/29
1010 Vienna, Austria
www.freemedia.at
+43 1 512 90 11
ipi@freemedia.at

The Media Legal Defence Initiative

is a non-governmental organisation which helps journalists, bloggers and independent media outlets around the world defend their rights.

We help journalists who publish via print, broadcast or the internet, by making sure they have good lawyers to defend them. If necessary we pay legal fees and we work alongside lawyers to make sure the best possible legal defence is provided. We work directly with individual lawyers around the world, and we also have partnerships with national organisations who provide legal aid to journalists. Our long-term goal is to strengthen media legal defence capacity around the world by supporting initiatives that enhance the legal knowledge, skills and effectiveness of those working in the field.

MLDI

The Foundry
17 Oval Way
London
SE11 5RR
United Kingdom
www.mediadefence.org
+44 (0) 203 752 5550
info@mediadefence.org

